

Grzegorz Durdyń, Henryk Machajewski,
Bartłomiej Rogalski

**Cmentarzysko ludności kultury oksywskiej (stan. 29)
oraz osada wielokulturowa (stan. 42)
w Czarnowęsach, pow. białogardzki**

**Oksywie culture cemetery (site 29) and multicultural settlement (site 42)
at Czarnowęsy, Białogard district**

Abstrakt: W 1987 roku przeprowadzono badania wykopaliskowe cmentarzyska i osady w Czarnowęsach, pow. białogardzki (stan. 29 i 42). W obrębie nekropoli odsłonięto 39 obiektów archeologicznych, w tym 35 grobów ciałopalnych kultury oksywskiej, jedną jamę wczesnośredniowieczną oraz trzy obiekty nieokreślone. Cmentarzysko (stan. 29) datowane jest ceramiką na fazę A3 młodszego okresu przedrzymskiego. Na osadzie (stan. 42) wyróżniono osadnictwo kultury łużyckiej datowane na schyłek epoki brązu, kultury oksywskiej z fazy A3 młodszego okresu przedrzymskiego oraz wczesnośredniowieczne (IX–X wiek).

Słowa kluczowe: cmentarzysko, osada, Pomorze Zachodnie, kultura łużycka, kultura oksywska, wczesne średniowiecze

Abstract: In 1987, excavation research was carried out of a settlement and a cemetery at Czarnowęsy, Białogard district, sites 29 and 42. In total, 39 features were recovered, including 35 Oksywie culture cremations, one early medieval pit, and three features of unknown origin. The cemetery was dated using pottery to phase A3 of the younger pre-Roman period. Site 42, the settlement, was inhabited by people of the Lusatian culture, dating to the end of the Bronze Age, the Oksywie culture from phase A3 of the younger pre-Roman period, and early medieval (the 9th–10th century).

Keywords: cemetery, settlement, Western Pomerania, Lusatian culture, Oksywie culture, Early Medieval Period

Wstęp

Prace wykopaliskowe na osadzie oraz cmentarzysku ludności kultury oksywskiej w Czarnowęsach, pow. białogardzki przeprowadzono 20–28 VII 1987 roku pod kierunkiem mgr. Henryka Machajewskiego. Były one częścią szerszego projektu badań terenowych nad osadnictwem z młodszego okresu przedrzymskiego (dalej: MOPR) i okresu wpływów rzymskich (dalej: OWR) w dolinie Parsęty.

Projekt realizowany był przez Ekspedycję Koszalińską Instytutu Prahistorii (obecnie Instytutu Archeologii) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pomysłodawcą i kierownikiem naukowym projektu był prof. dr hab. Jan Źak.

Artykuł powstał na bazie opracowania wykonanego zgodnie z wymogami konserwatorskimi po zakończeniu badań wykopaliskowych dla ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Koszalinie (obecnie Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie) (Machajewski 1987).

Cmentarzisko ludności kultury oksywskiej w Czarnowęsach, pow. białogardzki, stan. 29

Stanowisko położone jest około 1500 m na południe od budynku dworca kolejowego w Czarnowęsach, około 125 m na wschód od torów kolejowych i przejazdu drogi polnej prowadzącej z Nawina do Czarnowęsów (ryc. 1 i 4). Usytuowane jest na górnej krawędzi terasy nadzalewowej opadającej stosunkowo stromo na zachód w stronę rzeki Mogilicy (ryc. 2 i 3). Teren stanowiska w północnej części porośnięty był lasem mieszanym, z którego w przeszłości wybierano prawdopodobnie piasek, pozostałą część w latach 80. XX wieku stanowiły pola uprawne PGR Stanomino, gospodarstwo Czarnowęsy.

W trakcie badań archeologicznych założono sześć wykopów (I–VI) o łącznej powierzchni 350 m² (ryc. 4). Zlokalizowano je w domniemanej centralnej i północno-wschodniej części stanowiska, które nie zostało przebadane w całości. Wcześniej przeprowadzono tu prospekcję powierzchniową oraz wykonano odwierty w celu oszacowania zasięgu stanowiska. W jego obrębie zarejestrowano prosty układ stratygraficzny. Jasnobrunatny humus (I warstwa) o miąższości 0,20–0,35 m zalegał bezpośrednio na calcu, jakim był luźny piasek barwy jasnożółtej. Zarysy obiektów, w znacznym stopniu zniszczone w partiach stropowych, odkryto w spągu warstwy I (humusu), która ulegała procesom deflacyjnym. W sumie odsłonięto 39 obiektów archeologicznych (tab. 1). Materiał masowy obejmuje 47 fragmentów ceramiki, 3 wióry krzemienne, węgle drzewne oraz szczątki kostne pochodzące z obiektów (tab. 1), a także 121 fragmentów naczyń, 4 wióry krzemienne, 1 żużel i fragmenty polepy pozyskane z eksploracji warstw w wykopach I, II i III.

Wśród zarejestrowanych obiektów nieruchomych wyróżnić możemy następujące kategorie funkcjonalne:

- 23 groby ciałopalne jamowe z resztkami stosu: obiekty 1 (ryc. 5:1), 2 (ryc. 5:2), 4 (ryc. 5:3), 5 (ryc. 5:5), 6 (ryc. 6:1), 9 (ryc. 6:4), 10 (ryc. 6:5), 12 (ryc. 7:1), 15 (ryc. 7:3), 16 (ryc. 7:2), 19 (ryc. 8:1), 20 (ryc. 8:2), 23 (ryc. 8:5), 24 (ryc. 8:6), 27 (ryc. 9:1), 28 (ryc. 9:2), 32 (ryc. 9:5), 33, 34 (ryc. 9:6), 35 (ryc. 9:7), 36 (ryc. 9:8), 38 (ryc. 9:10) i 39 (ryc. 9:11);

- 8 grobów ciałałpalnych popielnicowych z resztkami stosu: ob. 3 (ryc. 5:4), 7 (ryc. 6:2), 13 (ryc. 7:4), 21 (ryc. 8:3), 22 (ryc. 8:4), 25 (ryc. 8:7), 29 (ryc. 9:3) i 37 (ryc. 9:9);
- 4 domniemane (zniszczone) groby jamowe: ob. 8 (ryc. 6:3), 14, 18 (ryc. 7:6) i 26 (ryc. 8:8);
- jamę datowaną na wczesne średniowiecze: ob. 17 (ryc. 7:5);
- 3 obiekty nieokreślone: 11 (ryc. 6:6), 30 (ryc. 9:4) i 31 (ryc. 5:7).

Morfologię oraz zróżnicowanie chronologiczne i funkcjonalne obiektów przedstawiono w katalogu (tab. 1). Zdecydowaną większość wśród pochówków odkrytych na stan. 29 w Czarnowęsach stanowiły groby jamowe obsypane pozostałościami stosu; drugie miejsce pod względem liczebności zajmowały groby popielnicowe z resztkami stosu (tab. 1). Podkreślić należy, że nie natrafiono na groby „czyste”.

Na nekropalach ludności kultury oksywskiej grób ciałałpalny jamowy z resztkami stosu jest najczęstszą formą pochówku (Machajewski 2002, 271). Przykłady takiego obrządku pogrzebowego w regionie występują w Wygodzie, pow. białogardzki, stan. 6 (Machajewski 2001, 38–44); Rogowie, pow. białogardzki, stan. 9 (Kóčka-Krenz, Machajewski, Strzyżewski 1976, 59, 68) i Dębczyni, pow. białogardzki, stan. 39 (Machajewski 1981, 40). Z bardziej oddalonych terenów wymienić można nekropole o analogicznym udziale grobów jamowych w Podwiesku, pow. chełmiński, stan. 2 (Bokiniec 2008, 2005); Nowym Targu, pow. sztumski, stan. VI (Kazimierczak 1980, 150); Grudziądzu-Rządu, pow. loco, stan. 1 (Kurzyńska 2020, 241) oraz Świerkówcu, pow. mogileński, stan. 2, gdzie zarejestrowano także materiały nawiązujące do stylistyki kultury oksywskiej, a frekwencja grobów popielnicowych wynosiła 30% (Bokiniec 1999, 126). Oczywiście udział poszczególnych form obrządku kształtował się na wymienionych stanowiskach indywidualnie, odpowiednio do specyfiki lokalnych społeczności użytkujących cmentarzyska (np. Machajewski 2002, 274, tab. 1). Przypomnieć można w tym miejscu, że w Pruszczu Gdańskim, pow. gdański, stan. 10 horyzont MOPR użytkowania tej nekropoli odznaczał się nieznaczną przewagą pochówków popielnicowych (Pietrzak 1997, 84–85). W Czarnowęsach, stan. 29 nie odsłonięto natomiast grobów z konstrukcjami kamiennymi, jakie znane są m.in. z cmentarzyska ludności kultury oksywskiej w Rumii, pow. wejherowski (Pietrzak 1987, 85–91; Wołągiewicz 1981, 157, ryc. 36) oraz innych wcześniej przytaczanych (np. Machajewski 2001, 38; Kóčka-Krenz, Machajewski, Strzyżewski 1976, 68).

W wyniku badań wykopaliskowych cmentarzyska pozyskano 47 fragmentów naczyń ręcznie lepionych z obiektów oraz dalsze 121 ułamków ceramiki pochodzące z warstw eksplorowanych w wykopach (Machajewski 1987). Ponadto zebrano łącznie 7 wiórów krzemienych, fragmenty węgla drzewnych i polepy.

W 3 obiektach znaleziono pojedyncze przedmioty krzemienne. Wypełniska obiektów zawierały także polepę i węgle drzewne (tab. 1). Nie było natomiast przedmiotów metalowych.

Ceramika z obu omawianych stanowisk w Czarnowęsach jest częściowo publikowana w pracach poświęconych nurtom kulturowym MOPR na Pomorzu Zachodnim (Machajewski 1999, 236, ryc. 6, 239, ryc. 4:2, 242; Rogalski 2007, 146–147, ryc. 7; 2010a, 239, 243, 718, ryc. 109; 2017, 405, 406, tabl. 1). Materiał ceramiczny z cmentarzyska, stan. 29 jest bardzo rozdrobniony. Mimo to zdołano zidentyfikować naczynia dwóch grup morfologicznych w ujęciu Ryszarda Wołągiewicza (1981):

1. Naczynia situlowate grupy IV z obiektów 7 (ryc. 13:8), 21¹ (ryc. 13:1,2), 22 (ryc. 13:6,7) i 29 (ryc. 13:3). Okaz z ob. 7 zachował się we fragmentach, jednak można odtworzyć jego wysokość – 11,4 cm – oraz średnicę wylewu – 14 cm (ryc. 13:8).

Ceramika grupy IV znana jest z cmentarzysk ludności kultury oksywskiej odkrytych na całym obszarze jej osadnictwa, w tym z eponimicznej nekropoli w Gdyni-Oksywiu (Jasnosz 1972, 153, ryc. 2:4). Na Pomorzu Zachodnim rejestrowana jest zasadniczo w zespołach z fazy A3 MOPR (Wołągiewicz R. 1981, 140, tabl. XIX:8,9,12, 159). Przykładem są trzy egzemplarze z nekropoli w Wygodzie, pow. białogardzki, stan. 6 datowane fibulami i uzbrojeniem na odcinek A2/A3 i A3 MOPR (Łuczkiwicz 2006, 68–69; Machajewski 2001, 20–21, 34, 84–87, tabl. XII–XVI). Zespoły z cmentarzyska w Dębczyni, stan. 39 zawierające naczynia grupy IV datowane są z kolei na fazę A3 MOPR także fibulami oraz uzbrojeniem (Machajewski 1981, 37–38). Podobnie późną chronologię mają analogiczne naczynia situlowate z Rogowa, pow. białogardzki, stan. 9 (Kóčka-Krenz, Machajewski, Strzyżewski 1976, 70). Na fazę A3 datowane są m.in. fibulami i uzbrojeniem okazy naczyń situlowatych z cmentarzysk ludności kultury oksywskiej z Warszkowa i Niemicy, pow. sławieński (Wołągiewicz R. 1965, 118, 124, 138, tabl. IX:1; 1967, 229–230, tam dalsza literatura) oraz Drawska Pomorskiego, pow. loco (Wołągiewicz M.D. 1969, 32, tabl. XVIII:6,7).

Naczynia grupy IV odkrywane są również na osadach ludności kultury oksywskiej. Za przykład może posłużyć okaz z Głuszyna, pow. słupski, stan. 1, z ob. 386 (Rogalski 2010b, 25–26, 56, tabl. VI:1). Należy dodać, że naczynia grupy IV występują w mikroregionie dolin Mogilicy i Parsęty w dwóch odmianach. Pierwsza – odpowiadająca morfologicznie omawianemu okazowi z Czarnowęsów, stan. 29 – reprezentuje stylistykę kultury oksywskiej, druga odmiana – odznaczająca się wcięciem pod krawędzią (m.in. Rogowo, stan. 4 i 9) – dowodzi z kolei inspiracji stylistyką kultury przeworskiej (Machajewski 1999, 240–243).

¹ Okazy z obiektów 21 i 22 przetrwały w postaci szczątkowej (ryc. 13:1,2,6,7). Ich określenie typologiczne zachowano zgodnie ze sprawozdaniem z badań.

Datowanie naczyń grupy IV na schyłek MOPR potwierdzają także studia syntetyczne poświęcone typologii ceramiki ludności kultury oksywskiej (Rogalski 2010a, 236–240; Strobin 2011, 24–25).

2. Kubek beczułkowaty grupy VIII z ob. 33 (ryc. 13:5). Jest to okaz o dwustożkowatym profilu, zachowany fragmentarycznie. Wysokość naczynia wynosi 7,3 cm. Poza ułamkami kubka obiekt nie zawierał innych materiałów.

Kubki grupy VIII to forma ceramiki powszechnie występująca zarówno na cmentarzyskach, jak i na osadach ludności kultury oksywskiej. Naczynia te odznaczają się szeroką chronologią i zróżnicowaniem morfologicznym (Rogalski 2010a, 242–244; Strobin 2011, 32–36). Nekropola w Rumii, pow. wejherowski dostarczyła zespołów zawierających obok omawianych kubków dwustożkowatych także m.in. zapinki wariantów B, D/E i N według Józefa Kostrzewskiego (Pietrzak 1987, 157, tabl. LI:6, 158, tabl. LII:11, 160, tabl. LIV:22, 166, tabl. LX:50). Na cmentarzysku w Pruszczu Gdańskim, pow. tczewski, stan. 10 grób 303 oprócz kubka z dwustożkowatym brzuścem zawierał także grot oszczepu, naczynie nawiązujące do grupy IV oraz fibulę wariantu N (Pietrzak 1997, 204, tabl. CVI). Grób 51 z Drawska Pomorskiego wyposażony był w kubek omawianej formy oraz fragment zapinki wariantu Almgren 68 (Wołągiewicz M.D. 1969, 26, 37, 74, tabl. XIII:8,9). Okazy analogiczne do kubka z Czarnowęsów wystąpiły na cmentarzyskach w Warszkwowie, pow. sławieński, stan. 4, groby 114 i 201 oraz Wygodzie, pow. białogardzki, groby 89 i 92, niestety bez innych materiałów datujących (Machajewski 2001, 94, tabl. XXII:89:1, XXII:92:1; Wołągiewicz R. 1967, 197, 208, tabl. XXXVII:11,14).

Cechy technologiczne fragmentów ceramiki ze stan. 29 prezentuje tabela 1. Przy ich opisie przyjęto klucz stosowany w analogicznych opracowaniach stanowisk z MOPR i OWR na Pomorzu Zachodnim (Kozłowska 1989/1990, 110–111; Rogalski 2010b, 37–38; 2011a, 90–91). Rozróżniono ceramikę cienko- (do 6 mm), średnio- (7–9 mm) i grubościenną (ponad 9 mm), zaś w obrębie domieszek wydzielono drobno- (do 1 mm średnicy ziaren tłuczni), średnio- (do 2 mm) i gruboziarnistą (ponad 2 mm). Zdecydowanie dominuje ceramika średniościenna w różnych odcieniach barwy brunatnej, z domieszką w postaci tłuczni o średnioziarnistej granulacji (Machajewski 1987). Jest to typowe spektrum cech technologicznych ceramiki ludności kultury oksywskiej z MOPR na Pomorzu Zachodnim (Rogalski 2010a, 66–67; 2017, tam dalsza literatura).

Z obiektów 3, 26 i 29 oraz z warstw wydobyto pojedyncze wióry krzemienne ze śladami obróbki (tab. 1). Wyroby tego typu wystąpiły również w grobach na pobliskich cmentarzyskach w Dębczynie, stan. 39 (Machajewski 1981, 36–37) i Rogowie, stan. 9 (Kóćka-Krenz, Machajewski, Strzyżewski 1976, 61, 66). Narzędzia krzemienne znajduwane są w zespołach z MOPR i OWR także poza Pomorzem Zachodnim na stanowiskach kultury przeworskiej i wielbarskiej,

czemu poświęcono osobną pracę (Natuniewicz-Sekuła, Werra 2014). Niestety, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy narzędzia krzemienne deponowane były w grobach w MOPR i OWR ze świadomością ich funkcji i wcześniejszej chronologii (Natuniewicz-Sekuła, Werra 2014, 207–208, tam dalsza literatura), czy też znalazły się w pochówkach w wyniku naturalnych procesów podepozycyjnych.

Na podstawie przedstawionej wyżej analizy materiałów, głównie ceramiki, okres użytkowania cmentarzyska w Czarnowęszach, pow. białogardzki, stan. 29 określić można jako odcinek A2–A3 MOPR. Jest to zatem stanowisko współczesne nekropolom: Dębczyno, stan. 39, Rogowo, stan. 9 i Wygoda, stan. 6 (Kóčka-Krenz, Machajewski, Strzyżewski 1976, 70; Machajewski 1981, 37–39; 2001, 51), oraz osadom ludności kultury oksywskiej: Wygoda, stan. 6A, 6B i 8, Ryszczewo, stan. 2 i Dębczyno, stan. 4 (Machajewski 1980, 42–44; 1984a, 25–27).

Jedyna odkryta na cmentarzysku jama (ob. 17, ryc. 7:5) zawierała dwa fragmenty ceramiki pozwalające datować ten obiekt jedynie ogólnie na wczesne średniowiecze (tab. 1).

Osada wielokulturowa w Czarnowęszach, pow. białogardzki, stan. 42

Stanowisko znajduje się ok. 1750 m na południe od budynku dworca kolejowego w Czarnowęszach oraz około 50 m na południe od dwóch budynków mieszkalnych znajdujących się przy torach kolejowych z Białogardu do Świdwina (ryc. 1). Podobnie jak stan. 29 zlokalizowane jest w strefie środkowej terasy nadzalewowej opadającej na zachód w stronę rzeki Mogilicy (ryc. 2 i 3).

Teren objęty badaniami wykopaliskowymi pokrywały pola uprawne oraz (w części północnej) nieużytki. W północnej części stanowiska założono trzy wykopy (I–III)² o łącznej powierzchni 92 m². Pod warstwą jasnobrunatnego humusu (warstwa I) o miąższości 0,20–0,48 m zalega szarobrunatna warstwa przemycia (warstwa II) o miąższości 0,10–0,12 m, a pod nią calec w postaci jasnożółtego piasku. Obiekty znajdowały się w spągu warstwy I i w warstwie II. Łącznie odsłonięto 15 obiektów nieruchomych o zróżnicowanej chronologii. Ich charakterystykę morfologiczną oraz inwentarze prezentuje tabela 2.

Na stanowisku zidentyfikowano trzy horyzonty osadnicze:

1. związany z ludnością kultury łużyckiej,
2. związany z ludnością kultury oksywskiej,
3. wczesnośredniowieczny.

Osobną grupę tworzą obiekty, w których nie wystąpiły żadne źródła ruchome wskazujące bezpośrednio na przynależność chronologiczną. Są to następujące jamy postłupowe: ob. 4A (ryc. 10:1), 6 (ryc. 10:1), 7 (ryc. 10:1,3), 8 (ryc. 10:1)

² Plan zbiorczy z badań tego stanowiska zaginął.

i 10 (ryc.11:1), przy czym z układu obiektów 4A oraz 6–8 wynika, że jako elementy konstrukcji słupowej były one powiązane funkcjonalnie z ob. 4, stąd także łączyć je należy z osadnictwem ludności kultury oksywskiej. Należy dodać, że w skład tego układu wchodziła jeszcze jedna jama posłupowa (ob. 5), zawierająca fragmenty ceramiki oksywskiej, oraz jeden ułamek wczesnośredniowieczny o wtórnej depozycji.

Osada ludności kultury łużyckiej

Na stanowisku 42 w Czarnowęsach odkryto trzy obiekty związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej:

- ziemiankę (?) – ob. 12 (ryc. 12:2),
- jamę gospodarczą – ob. 13 (ryc. 12:1),
- jamę posłupową – ob. 14 (ryc. 12:3).

Na materiał ruchomy składa się 356 fragmentów ceramiki, z czego 334 pochodzi z trzech obiektów. Zbiór zabytków wydzielonych obejmuje przęślik gliniany oraz trzy przedmioty krzemienne³.

Domniemana ziemianka (ob. 12) została odsłonięta częściowo (ryc. 12:2). Trudno zatem określić wymiary i kształt obiektu, a w konsekwencji także wskazać do niego ściśle analogie. Z wnętrza jamy pozyskano 101 fragmentów ceramiki, bryłkę polepy oraz gliniany przęślik (ryc. 15: 5–7; tab. 2). Ziemianki stanowią kategorię obiektów powszechnie odkrywanych na osadach ludności kultury łużyckiej, w tym szereg przykładów wskazać można z Pomorza Zachodniego. Z najbliższej okolicy znana jest ziemianka z osady w Dębczynie, pow. białogardzki, stan. 41 (Walkiewicz 2000, 167, ryc. 2, 168), obiekty tej samej kategorii wystąpiły także na osadzie w Szczecinie-Niemierzynie, pow. loco, stan. 4 (Kozłowska 1998, 119, 145, ryc. 10:3); w Kozielicach, pow. pyrzycki, stan. 76 (Kozłowska 2013, 68–70) oraz Renicach, pow. myśliborski, stan. 5 i 6, przy czym różniły się one od obiektów z Koszalina bardziej regularnymi obrysami jam (Domańska, Kot, Pietkiewicz, Rzepecki, Solecki 2013, 137).

Jama gospodarcza (ob. 13) miała wymiary $1,48 \times 1,02$ m w rzucie poziomym oraz miąższość 0,62 m (tab. 2). Obiekt był nieregularnie owalny w rzucie poziomym oraz miał workowaty profil (ryc. 12:1), jego wypełnisko tworzył ciemnobrunatny piasek ze skupiskiem polepy. W jamie znaleziono 231 fragmenty ceramiki (ryc. 15:1–4), 2 wióry krzemienne ze śladami obróbki oraz bryły polepy o łącznej wadze 2,6 kg (tab. 2).

Jamy gospodarcze są kategorią obiektów najczęściej odkrywanych na osadach ludności kultury łużyckiej i pomorskiej. Przykładem osady, na której stanowiły jedyną obok palenisk kategorię funkcjonalną obiektów, jest osiedle ludności

³ W dostępnej dokumentacji brak rysunków tych przedmiotów.

grupy górzyczej w Parnicy, pow. gryfiński, stan. 8 (Szymczyk 2011). Liczne jamy odsłonięto np. na osadach wchodzących w skład kompleksu stanowisk w Redzikowie, pow. słupski, stan. 12–14 (Koperkiewicz *et al.* 2009, 181–182, 185) oraz na wymienionej wyżej osadzie ze Szczecina-Niemierzyna, pow. *loco*, stan. 4 (Kozłowska 1998, 121–126, tab. 1, 152, ryc. 17:3).

Pojedyncza jama posłupowa (ob. 14) związana z osadnictwem ludności kultury łużyckiej miała wymiary $0,60 \times 0,48$ m w rzucie poziomym oraz głębokość 0,32 m (tab. 2). Była nieregularnie prostokątna w zarysie i nieckowata w profilu (ryc. 12:4), wypełniona spiaszczoną gliną. Jama dostarczyła dwóch fragmentów ceramiki oraz wiór krzemienny ze śladami obróbki (tab. 2).

Jamy posłupowe są grupą obiektów równie często odkrywanych na osadach ludności kultury łużyckiej, przy czym ich frekwencja jest bardzo różna na poszczególnych stanowiskach. W Derczewie, pow. myśliborski, stan. 31 zarejestrowano zaledwie dwie jamy posłupowe na łącznie 386 obiektów nieruchomych (Rogalski 2011b, 108), a na osadzie w Rębielczu, pow. gdański, stan. 16 obiekty tej kategorii stanowiły niemal 30% wszystkich obiektów (Ostasz, Owczarek, Wąs 2011, 19–20).

Podsumowując, należy stwierdzić, że obiekty nieruchome ludności kultury łużyckiej odkryte w Czarnowęsach, stan. 42 są typowe dla swoich kategorii funkcjonalnych (potwierdzają to przytoczone analogie).

W zbiorze 356 fragmentów naczyń 334 egzemplarze pochodzą z przedstawionych wyżej trzech obiektów ludności kultury łużyckiej, dalsze 22 fragmenty pozyskano z obiektów 1 i 3 związanych z ludnością kultury oksywijskiej, a 3 ułamki wydobyto z warstwy w wykopie I (Machajewski 1987). Ceramika jest bardzo rozdrobniona, udało się zidentyfikować tylko dwie formy naczyń z obiektu 13 (ryc. 15):

1. Garnki o esowatym profilu (ryc. 15:3,4). Dwa okazy z Czarnowęsów mają niewielki stopień opracowania wylewów – są nieznacznie pogrubione, wychylone na zewnątrz i zaokrąglone. Garnki takie to jedna z najczęściej występujących form naczyń na osadach ludności kultury łużyckiej i pomorskiej. Odznaczają się bardzo szeroką chronologią. W literaturze wskazywano, że naczynia te upowszechniają się od V okresu epoki brązu (np. Ślusarska 2015, 48; Uciechowska-Gawron 2007, 104; Walkiewicz 2000, 176, tam dalsza literatura). Na schyłek epoki brązu i okres halsztacki datowane są np. okazy z osad w Renicach, pow. myśliborski, stan. 5 i 6 (Domańska, Kot, Pietkiewicz, Rzepecki, Solecki 2013, 138, 140, ryc. 11:c); Łosinie, pow. słupski, stan. 14 (Ślusarska 2009, 30) i stan. 15 (Domańska, Piotrowska, Rzepecki, Stępień 2013, 362–363, ryc. 6:f); Kozielicach, pow. pyrzycki, stan. 76 (Kozłowska-Skoczka 2009, 161, ryc. 6:1) oraz Dębczynnie, pow. białogardzki, stan. 41 (Walkiewicz 2000, 169–170, 176).

2. Garnek jajowaty. Egzemplarz z ob. 13 zaopatrzony jest w ucho (ryc. 15:1). Jego nachylony do wnętrza wylew jest niepogrubiony, ścięty i zdobiony pionowym karbowaniem. Garnki tej formy również charakteryzują się szeroką chronologią (Kaczmarek 2002, 70, 72). Okazy z osady w Błękwie, pow. złotowski, stan. 9 datowane są począwszy od IV–V okresu epoki brązu aż po okres halszacki D (Krzyszowski 2001, 90, 97), podobnie jak egzemplarze z osad w Skwierzynie, pow. międzyrzecki, stan. 7 (Gawlik, Włodarski 2013, 321–323, ryc. 11:h,i, 325, ryc. 13:g,h); Szczecinie-Gumieńcach, pow. loco, stan. 17; Swobnicy, pow. gryfiński, stan. 23 i w Nowym Objezierzu, pow. gryfiński, stan. 7 (Uciechowska-Gawron 2007, 104–105, 108, ryc. 3:4, 111, ryc. 6:6, 112, ryc. 7:2, 5, 113, ryc. 8:2).

Na osobną uwagę zasługuje ułamek masywnego glinianego ucha z ob. 12 (ryc. 15:6), będący być może fragmentem uchwyty grzechotki (por. Matysiak, Prokop 1998, 44, ryc. 3:9). Glinianym grzechotkom ludności kultury łużyckiej i pomorskiej poświęcono szereg osobnych prac (m.in. Malinowski 1993; Jadczykova 1996; Nowiński 2000). Podkreślić należy, że przedmiotom tym przypisuje się różne funkcje, m.in. zabawek dziecięcych oraz akcesoriów związanych z magią sepulkralną i apotropaiczną (Nowiński 2000, 271–272, tam dalsza literatura). Grzechotki są natomiast rzadkością na stanowiskach kultury jastorfskiej, gdzie interpretowane są jako dowód oddziaływań kultury łużyckiej (np. Keiling 1962, 71–72).

Ceramikę ludności kultury łużyckiej z osady w Czarnowęsach, stan. 42 pod względem cech technologicznych podzielić można na dwa zbiory. Pierwszą grupę tworzą fragmenty ceramiki średniościennej o fakturze zewnętrznej gładkiej, wygładzanej, wewnętrznej wygładzanej, przełamie dwubarwnym, rzadziej jednobarwnym, domieszce drobno- i średnioziarnistej, barwie zewnętrznej jasnobrunatnej i brunatnej, wewnętrznej szarej i czarnej (Machajewski 1987). Drugą grupę tworzy ceramika grubościenna o fakturze zewnętrznej szorstkiej, chropowatej, rzadziej wygładzanej, wewnętrznej gładkiej, przełamie dwubarwnym, domieszce średnio- i gruboziarnistej, barwie zewnętrznej brunatnej, ciemnobrunatnej, wewnętrznej szarej (Machajewski 1987). Ceramika nawiązująca cechami technologicznymi do obu grup spotykana jest powszechnie na osadach ludności kultury łużyckiej na Pomorzu Zachodnim (np. Kozłowska-Skoczka 2009, 159; Kozłowska 1998, 133–134).

Jedyny przęślik gliniany znaleziono w ob. 12 (ryc. 15:5). Egzemplarz ten ma formę jednostronnie wypukłego krążka. Niemal identyczny przęślik odkryto na osadzie kultury łużyckiej w Szczecinie-Niemierzynie, pow. loco, stan. 4 (Kozłowska 1998, 136, 153, ryc. 18:5).

W sprawozdaniu z badań wymieniono trzy „wióry krzemienne ze śladami intencjonalnej obróbki” (Machajewski 1987; tabela 2). Podobnie jak w przypadku innych zabytków z krzemienia pochodzących z tych badań brakuje

dokumentacji rysunkowej. Pozostaje jedynie stwierdzić, że narzędzia czy szerzej przedmioty krzemienne nie stanowią ewenementu w zespołach kultury łużyckiej na Pomorzu Zachodnim (m.in. Janiak *et al.* 2009, 172).

Odsłonięte w Czarnowęsach, stan. 42 materiały kultury łużyckiej wskazują na istnienie tu jednosezonowej osady, którą jedynie w ogólnych zarysach datować można od IV–V okresu epoki brązu aż po okres halsztacki D.

Osada ludności kultury oksywskiej

Osada ludności kultury oksywskiej wyznacza drugi horyzont użytkowania stanowiska nr 42, na którym odsłonięto 4 obiekty nieruchome z ceramiką tejże kultury oraz zabytki ruchome obejmujące serię 494 fragmentów ceramiki, z czego 268 pochodzi z obiektów, a 226 z warstw (ryc. 14; 17:4–7,9):

- palenisko (ob. 1, ryc. 11:1),
- jama gospodarcza (ob. 4, ryc. 10:1,2),
- dwie jamy posłupowe (ob. 3 i 5, ryc. 10:1,2 i 12:3).

Jak wspomniano wyżej, osadnictwu ludności kultury oksywskiej przypisano ponadto jamy posłupowe, ob. 4A, 6, 7 i 8, które nie zawierały materiału ruchomego, ale funkcjonalnie związane były z ob. 4 (ryc. 10). Z tego samego powodu na młodszy okres przedrzymski datowano ob. 5, mimo że poza ceramiką kultury oksywskiej zawierał pojedynczy ułamek ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Palenisko (ob. 1) miało wymiary $1,66 \times 1,60$ m w rzucie poziomym oraz głębokość 0,32 m (ryc. 11:1). Obiekt ten miał kształt nieregularnie owalny i trapezowaty profil, natomiast wypełnisko tworzyła spalenizna (tab. 2). Znalezione w nim 19 fragmentów ceramiki ludności kultury łużyckiej oraz 259 fragmenty ceramiki ludności kultury oksywskiej. Materiał ten stanowił podstawę datowania obiektu.

Paleniska są najczęściej odkrywaną kategorią obiektów gospodarczych na osadach z MOPR i OWR (Machajewski 1984b, 51; Skowron 2014, 59). Obiekty tej kategorii funkcjonalnej o podobnej morfologii znane są z osad w Rumii, pow. wejherowski, stan. 3 (Pietrzak 1995, 166–168, 171, ryc. 6, 7 i 9); Głuszyńcu, pow. słupski, stan. 1 (Rogalski 2010a, 43–44, 66, tabl. XVI); Rogowie, pow. białogardzki, stan. 4 (Machajewski 1980, 28); Białogardzie, pow. loco, stan. 17 (Kozłowska 1989/90, 107, ryc. 4.4); Warszkwie, pow. sławieński, stan. 30 (Rogalski 2011a, 114–115, ryc. 11–12); Suchaniu, pow. stargardzki, stan. 18 (Bursche, Rogalski 2015, 151, 156, ryc. 3: 1) oraz Konikowie, pow. koszaliński, stan. 4 (Lachowicz 1975, 92, ryc. 37).

Jedyna jama gospodarcza (ob. 4) wystąpiła w powiązaniu z układem czterech jam posłupowych (ob. 5–8) oraz z ob. 4A w spągu (ryc. 10:1,2). Obiekty tego typu, z towarzyszącymi im konstrukcjami słupowymi, odkryto na osadach w Białogardzie, pow. loco, stan. 17 (Kozłowska 1989/90, ryc. 5) oraz w Warszkwie, pow. sławieński, stan. 30 (Rogalski 2011a, 105, ryc. 2).

W skupisku osadniczym w dolinie Mogilicy i Parsęty zarejestrowano je w Wygodzie, pow. białogardzki, stan. 6A, 6B i 8 (Machajewski 1984a, 21–23). Jamy o przeważnie owalnym kształcie znane są ponadto z Dzierżęcina, pow. białogardzki, stan. 3 (Strzyżewski, Żurawski 1973, 95), a także ze Śmiechowa, pow. koszaliński, stan. 1 (Strzyżewski 1975, 125). Obiekt z osady w Czarnowęsach ma zatem typową formę dla obiektów swojej kategorii znanych z osad z MOPR i wczesnego OWR na Pomorzu.

Na prezentowanej osadzie odsłonięto także dwie jamy posłupowe zawierające materiał kultury oksywskiej: ob. 3 (ryc. 12:3) i 5 (ryc. 10:1,2). Pierwsza wystąpiła pojedynczo, druga powiązana z ob. 4A oraz ob. 6–8 była częścią konstrukcji posłupowej wokół jamy gospodarczej – (ob. 4, ryc. 10:1,2), o czym wspomniano już wyżej.

Pojedyncze dołki posłupowe odkryte zostały na pobliskich osadach w Dębczynie, pow. białogardzki, stan. 22 (Sikorski 1993, 94, 106) oraz Ryzyszczewie, pow. białogardzki, stan. 2 (Machajewski 1984a, 24). Przypomnieć także należy, że na osadach z MOPR i starszego OWR na Pomorzu Zachodnim odkrywano budowle o konstrukcjach słupowych, m.in. w Warszkwowie, pow. słupski, stan. 26 (Kasprowicz 1992, 44–45) i stan. 30 (Rogalski 2011a, 99); Rogowie, pow. białogardzki, stan. 4 (Machajewski 1980, 40, ryc. 18); Konikowie, pow. koszaliński, stan. 4 (Lachowicz 1975, 92, ryc. 37) oraz Głuszynie, pow. słupski, stan. 1 (Rogalski 2010a, 67–68, tabl. XVII, XVIII).

W trakcie badań wykopaliskowych w Czarnowęsach, stan. 42 pozyskano serię łącznie 494 fragmentów ceramiki – 268 ułamków z obiektów oraz 226 z warstw (Machajewski 1987). W analizowanym zbiorze uwagę zwraca obecność dwóch nurtów stylistycznych.

Pierwszy, związany z tradycją kultury oksywskiej, reprezentowany jest przede wszystkim przez fragmenty ceramiki cienkościennej, wyświecanej, barwy czarnej, o facetowanych brzegach (ryc. 14:1–7). Typologicznie określić je można jako fragmenty naczyń wazowatych o łagodnym profilu grupy III wg R. Wołągiewicza (ryc. 14:11).

Drugi nurt odpowiada tradycji posthalsztackiej okresu przedrzymskiego. Materiały te były już omawiane w literaturze kilkakrotnie w tym kontekście (m.in. Machajewski 1999, 235–236, ryc. 1:6; Rogalski 2007, 146, ryc. 7; 2010a, 208, 236, 243, 702, ryc. 93:6, 718, ryc. 110:2–5; 2017, 397, 406, tabl. 1). W pierwszej kolejności wymienić należy zachowany fragmentarycznie garnek dwuczłonowy o lejącym wylewie, zdobiony guzami plastycznymi (ryc. 14:12). Ceramika tego typu występuje w Meklemburgii w materiałach związanych z osadnictwem ludności kultury jastorfskiej ze stadium Jastorf I (Keiling 1969, 211, tabl. 69) i na Pomorzu Zachodnim na stanowiskach związanych z horyzontem marianowskim (Ostasz, Rogalski 2015, 67, ryc. 9:1). Ponadto w tym samym zespole z osady w Czarnowęsach wystąpił fragment garnka wąskootworowego

o stromej szyjce (ryc. 14:9). Także ta ceramika ma liczne analogie we wspomnianym stadium chronologicznym w Meklemburgii i na Pomorzu Przednim (np. Brandt 2006, 68, 10:2; Schmidt 1997, 23, ryc. 4:a,b, 27, ryc. 6:b, 33, ryc. 10:g) oraz na Pomorzu Zachodnim (Łaszkiwicz 1973, 80, tabl. X:1; Rogalski 2018, 82, ryc. 21:11, 84, ryc. 23:9). Do tego samego nurtu zaliczyć należy zachowane fragmentarycznie dwa kubki z ob. 1, o formie dwustożkowej i doniczkowej (ryc. 14:8,10) (Ostasz, Rogalski 2010, 151, ryc. 2:3; 162, ryc. 13:7,13).

Wymieniona wyżej ceramika, obu nurtów stylistycznych, wystąpiła w tym samym ob. 1. Zjawisko dwutorowości przemian kulturowych na Pomorzu Zachodnim w MOPR było referowane w literaturze (Machajewski 1999; Rogalski 2007). Procesowi latenizacji manifestującemu się głównie zmianami stylistyki zabytków metalowych oraz ceramiki funeralnej towarzyszyło zjawisko kulturowania tradycji posthalsztackiej, co jest czytelne przede wszystkim w materiałach z osad (Rogalski 2007, 147; 2017, 403–404).

Osada wczesnośredniowieczna

Na wczesne średniowiecze wydатовano łącznie trzy obiekty archeologiczne w obrębie stanowiska 42 w Czarnowęsach:

- palenisko (ob. 2, ryc. 11:3),
- jamę (ob. 15, ryc. 11:3),
- jamę posłupową (ob. 9, ryc. 11:2).

Palenisko (ob. 2) z uszkodzonym brukiem kamiennym miało w rzucie poziomym kształt nieregularnego wielokąta oraz misowaty profil. Wypełnisko obiektu tworzyła spalenizna. W jego wnętrzu znajdowało się 76 fragmentów ceramiki kultury oksywskiej (ryc. 16:9,12) oraz 159 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej będącej podstawą datowania paleniska (ryc. 16:1–8,10,11).

Jama (ob. 15) miała w rzucie poziomym formę nieregularnego prostokąta oraz nieckowaty profil. Wypełnisko obiektu składało się z ciemnobrunatnego piasku, w którym znaleziono 48 fragmentów ceramiki.

Jama posłupowa (ob. 9) miała kształt nieregularnie owalny oraz nieckowaty profil. Wypełnisko stanowił ciemnobrunatny piasek. W obiekcie 9 znajdowały się 2 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Badania terenowe prowadzone w dorzeczu środkowej Parsęty pozwoliły rozpoznać sieć osadniczą wczesnego średniowiecza począwszy od horyzontu Dziedzice, przy czym datowanie tych materiałów wciąż jest przedmiotem dyskusji (Machajewski 2017, tam dalsza literatura). Z publikowanych stanowisk wczesnośredniowiecznych, które badano w tym mikroregionie wymienić należy osadę w Wygodzie, pow. białogardzki, stan. 6B (Sikorski 1984). Najważniejszym stanowiskiem wczesnośredniowiecznym jest tu grodzisko w Białogardzie wraz z zespołem osad otwartych (Łosiński 1972, 316–318; 2008, 70, tab. 1).

W trakcie badań w Czarnowęsach zebrano łącznie 323 fragmenty ceramiki datowanej na wczesne średniowiecze, z czego 114 fragmentów pochodzi z eksploracji warstw w wykopach, a 209 z obiektów. Zachowane fragmenty brzegów (ryc. 16:1–3 i 17:1,13) według przyjętego dla terenów Pomorza Zachodniego systemu klasyfikacji naczyń wczesnośredniowiecznych reprezentują garnki rodziny typów D (Łosiński, Rogosz 1983; 1986). Określane są również jako typ Szczecin (Łosiński 1972), a w niemieckojęzycznej literaturze jako Menkendorf (Schuldt 1956, 9–16). Naczynia klasyfikowane w ramach tej grupy charakteryzują się dość prymitywną techniką wykonania. Wylepiano je techniką ugniatania, a następnie częściowo obtaczano na kole garncarskim, głównie w części wylewu oraz do załomu brzuśca lub niekiedy poniżej maksymalnego wybrzuszenia. Odkryte fragmenty reprezentują formy o esowato ukształtowanych profilach typu X (ryc. 17:13), XX (ryc. 17:1), XIV (ryc. 16:1), XVI (ryc. 16:2) i XXII (ryc. 16:3) (por. Łosiński, Rogosz 1986, 32–33), a ich powierzchnie zdobią niestarannie naniesione ornamenty: dookolne linie faliste, linie ryte w układzie horyzontalnym i wertykalnym, skośne dołki, a w jednym przypadku stempelki. W Szczecinie naczynia tego typu najliczniej występują w nawarstwieniach datowanych na 2. połowę IX–X wiek (Łosiński, Rogosz 1983, 205). W przypadku rejonu dolnej Parsęty ceramika tego typu pojawia się od połowy VIII wieku, natomiast jej dominujący udział przypada na ok. połowę IX do 2. połowy X wieku (Łosiński 1972, 89). Wśród den wyróżniono 3 płaskie niewyodrębnione typu I:a (ryc. 16:4,5 i 17:17) oraz 3 płaskie wyodrębnione typu II:a (ryc. 16:8 i 17:8,14).

Podsumowanie

Cmentarzysko i osada w Czarnowęsach, stan. 29 i 42, powiat białogardzki są położone w dorzeczu środkowej Parsęty. Na Pomorzu Środkowym region ten jest uznawany za jeden z lepiej rozpoznanych pod względem archeologicznym (ryc. 2 i 3). Niewykluczone zatem, że obraz osadnictwa z przełomu er może odzwierciedlać tutaj pewne preferencje siedliskowe i kulturowe ówczesnych społeczności zamieszkujących pradolinę rzek spływu dobałyckiego.

Omawiane stanowiska w Czarnowęsach, rozpoznane fragmentarycznie, łączone z kulturą oksywską, są datowane na młodszy okres przedrzymski. Ocenę reprezentatywności tych oznaczeń chronologiczno-kulturowych można przeprowadzić na szerszym tle dorzecza środkowej Parsęty.

Na obszarze tym zauważa się pięć skupień osadniczych przedzielonych strefami rozrzedzonego osadnictwa (ryc. 3).

Pierwsze z nich – zlokalizowane w rejonie wsi Wygoda, Byszyno i Rzyszczewo (dorzecze Parsęty) – składało się z przynajmniej 25 śladów osadniczych funkcjonujących, z różnym natężeniem, od fazy A1 MOPR po schyłek fazy B1 OWR (np. Wygoda, stan. 6, 6/A, 6/B i 8) lub od fazy A3 MOPR

po fazę B2 OWR (np. Rzyszczewo, stan. 2), względnie od fazy B2 po przełom fazy B2 i B2/C1 OWR (np. Rzyszczewo, stan. 14). W ujęciu kulturowym spotyka się tam cechy o tradycji oksywskiej, z wyraźnymi wpływami kultury jastorfskiej (np. formy grobów, naczynia ceramiczne, metalowe detale stroju), a następnie kultury wielbarskiej (Machajewski 2006, 56, ryc. 3).

Drugie skupienie to rejon wsi Czarnowęsy, Gruszewo i Nawino (dorzecze środkowej Mogilicy, dopływ Parsęty), gdzie wśród około 20 śladów osadniczych, odnotowano pozostałości z okresu od fazy A3 MOPR po być może początek fazy B1 OR (np. Czarnowęsy, stan. 29; 42) oraz ogólnie z MOPR i OWR (np. Gruszewo, stan. 10; Nawino, stan. 5). Ślady te, podobnie jak w przypadku pierwszego skupienia, wiązać należy z kulturą oksywską, a w jej obrębie ze spotykanymi na osadach (np. Czarnowęsy, stan. 42) elementami wywodzonymi z kultury jastorfskiej (naczynia ceramiczne). Pozostałe ślady tylko ogólnie łączy się z OWR.

Trzecie skupienie znajduje się w dorzeczu dolnej Mogilicy, tuż przy jej ujściu do Parsęty (rejon wsi Rogowo i Dębczyno). Składało się z przynajmniej 8 śladów osadniczych. Większość z nich założono w fazie A2 lub A3 MOPR, a opuszczono u schyłku fazy B2, względnie na początku fazy C1 OWR (np. Rogowo, stan. 4 i 9) (Machajewski 2021b). Niewyjaśniona pozostaje sytuacja na cmentarzysku w Rogowie, stan 9, założonym w fazie A3 MOPR, gdzie od schyłku fazy B1 i na początku fazy B2 nie odnotowano pochówków, po czym pojawiły się one dopiero u schyłku fazy B2 (Machajewski 2016, 155–210). Inne natomiast było cmentarzysko w Dębczynie, stan. 39, niewątpliwie całościowo rozpoznane, użytkowane tylko w fazie A3 MOPR (Machajewski 1981, 23–44). Jakkolwiek osadnictwo w tym skupisku łączy się z kulturą oksywską, wyraźnie jednak poświadczono były tutaj tradycje kultury przeworskiej (np. uzbrojenie, ceramika naczyńowa).

Czwarte skupienie, składające się z około 17 śladów osadniczych, znajdowało się w północnej części regionu (okolice wsi Kościernica, Pomianowo, Buczek, Dargikowo). Najwcześniejsze osadnictwo w tym skupisku datowane jest na początek fazy A3 MOPR i trwało nieprzerwanie aż po początek fazy C1 OWR (np. cmentarzysko w Buczku, stan. 1). W ujęciu kulturowym cmentarzysko to łączy się z kulturą oksywską i wielbarską (Machajewski 2006, 56, ryc. 3). W tym samym czasie funkcjonowały także osady o tradycji oksywskiej i wielbarskiej (np. Kościernica, stan. 3; Pomianowo, stan. 3; Dargikowo, stan. 12). Tutaj też odkryte zostało bogate bagienne znalezisko składające się z wielu detali stroju, przedmiotów importowanych, wyrobów bursztynowych, datowane na fazę B2–C1 OWR (Buczek, stan. 2), oraz grób szkieletowy z fazy B2 OWR (Dargikowo, stan. bez numeru) o nietypowym dla kultury wielbarskiej wyposażeniu (Machajewski 2021b). Niewykluczone, że w tym skupisku miał miejsce relatywnie ustabilizowany rozwój na przestrzeni od fazy A3 MOPR aż po fazę C1 OWR osadnictwa kultury oksywskiej i wielbarskiej.

Wreszcie piąte skupienie, składające się z około 15 śladów osadniczych, było zlokalizowane w zachodniej części regionu, przy ujściu Topieli do Parsęty (okolice wsi Garnki, Nasutowo, Kamosowo). W dorzeczu środkowej Parsęty jest to skupisko słabo jeszcze rozpoznane. Niewykluczone, że znajdowały się tam rozległe osady o tradycji oksywskiej i wielbarskiej funkcjonujące od fazy A2–A3 MOPR aż po fazę C1 OWR.

W wydzielonych skupiskach osadniczych funkcjonujących w dorzeczu środkowej Parsęty zauważa się szereg odmienności w ciągłości użytkowania poszczególnych cmentarzysk. Niektóre z nich, założone w fazie A1 MOPR lub w fazie A2 i A3 MOPR, zaprzestano użytkować jeszcze w MOPR (skupisko III – Dębczyno, stan. 39) lub na początku fazy B1a OWR (skupisko I – Wygoda, stan. 6), względnie po pewnym czasie wrócono do dalszego składania na nich swoich zmarłych (skupisko III – Rogowo, stan. 9). W innych przypadkach natomiast (skupisko IV – Buczek, stan. 1) użytkowano je nieprzerwanie od fazy A3 MOPR aż po fazę C1 OWR. Bardzo zróżnicowany był także – przy wiodącej tradycji oksywsko-wielbarskiej – współdziałanie innych elementów kulturowych, zwłaszcza jastorfskich i przeworskich. Przyczyny takiego stanu rzeczy pozostają niewyjaśnione. W związku z tym jednoznaczna klasyfikacja kulturowo-chronologiczna, zwłaszcza cmentarzyska w Czarnowęsach, pozostaje trudna do określenia. Niewykluczone jednak, że ujawnione w skupiskach I i II elementy wywodzone z podobnej jastorfskiej tradycji mogą wskazywać na pewne zbieżności systemu przeobrażeń kulturowych, a w konsekwencji na podobny czas użytkowania cmentarzysk położonych nieopodal siebie.

Osobne prace badawcze prowadzone były nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w dolinie Parsęty (m.in. Łosiński 1972). Dzięki nim materiały z osady w Czarnowęsach wpisać można w szerszy kontekst regionalny. W najmniejszym stopniu rozpoznano materiały kultury łużyckiej, choć jak wykazały przytoczone analogie, nie stanowią one ewenementu.

Tabela 1. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Katalog obiektów
 Table 1. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. List of features

Nr ob. Feature	Funkcja Function	Wymiary (dł. × szer. × gł.) Measurements (L × W × D)	Kształt w rzucie poziomym Shape (plan)	Kształt w profilu Shape (profile)	Wypełnisko Fill	Inwentarz Objects
1	grób jamowy z resztkami stosu	0,52 × 0,54 × 0,25 m	nieregularny prostokąt	workowaty	spalenizna	brak
2	grób jamowy z resztkami stosu	0,60 × 0,58 × 0,12 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna przemieszana z ciemnobrunatnym piaskiem	brak
3	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,54 × 0,79 × 0,34 m	nieregularny prostokąt	workowaty	spalenizna przemieszana z ciemnobrunatnym piaskiem i węglem drzewnym	a) 4 fragm. ceramiki b) 1 wiór krzemieny ze śladami intencjonalnej obróbki c) szczątki kostne d) węgle drzewne
4	grób jamowy z resztkami stosu	0,36 × 0,38 × 0,14 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak
5	grób jamowy z resztkami stosu	0,36 × 0,38 × 0,14 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	węgle drzewne
6	grób jamowy z resztkami stosu	0,48 × 0,46 × 0,20 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna przemieszana z ciemnobrunatnym piaskiem	brak
7	grób popielnicowy z resztkami stosu	1,22 × 0,62 × 0,17 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	a) 6 fragm. naczyń grupy IV wg Wołgiewicza (ryc. 13:8) b) węgle drzewne
8	domniemany grób jamowy	0,46 × 0,47 × 0,26 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna przemieszana z ciemnobrunatnym piaskiem	1 fragm. ceramiki
9	grób jamowy z resztkami stosu	0,36 × 0,34 × 0,14 m	nieregularny owal	workowaty	spalenizna	brak
10	grób jamowy z resztkami stosu	0,36 × 0,40 × 0,14 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak
11	obiekt nieokreślony	0,28 × 0,54 × 0,05 m	nieregularny prostokąt	nieckowaty	węgle drzewne	węgle drzewne
12	grób jamowy z resztkami stosu	0,48 × 0,62 × 0,17 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna przemieszana z jasnobrunatnym piaskiem	2 fragm. ceramiki
13	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,48 × 0,88 × 0,18 m	nieregularny prostokąt	misowaty	spalenizna	3 fragm. ceramiki

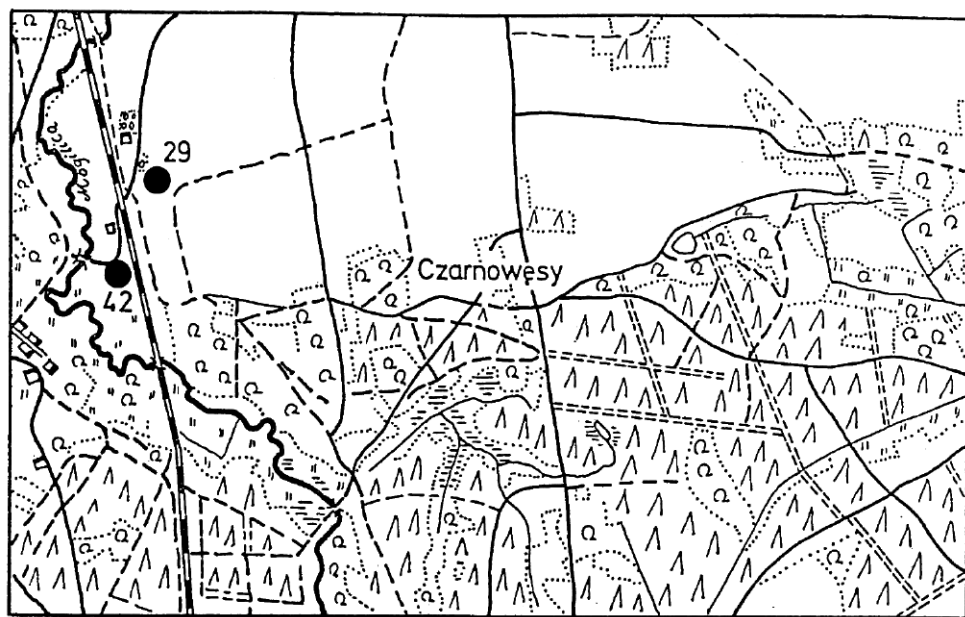
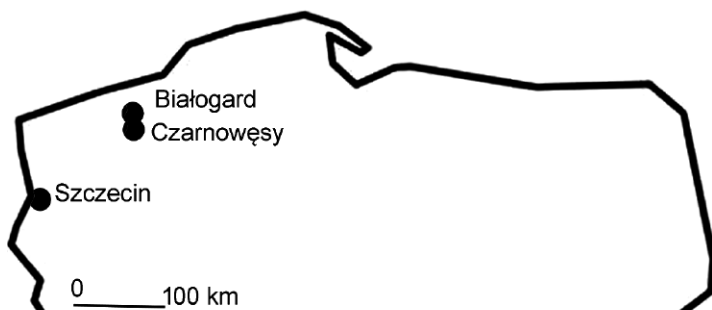
14	domniemany grób jamowy	0,30 × 0,84 × 0,33 m	nieregularny owal	workowaty	spalenizna	brak
15	grób jamowy z resztkami stosu	0,54 × 0,58 × 0,28 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	3 fragm. ceramiki
16	grób jamowy z resztkami stosu	0,46 × 0,54 × 0,28 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	2 fragm. ceramiki
17	jama	1,50 × 0,56 × 0,14 m	nieregularny owal	nieckowaty	ciemnobrunatny piasek	2 fragm. ceramiki wczesnośredniowiecznej
18	domniemany grób jamowy	0,46 × 0,54 × 0,26 m	nieregularny owal	trapezowaty	spalenizna przemieszana z jasnobrunatnym piaskiem	brak
19	grób jamowy z resztkami stosu	0,59 × 0,52 × 0,18 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	węgle drzewne
20	grób jamowy z resztkami stosu	0,59 × 0,30 × 0,17 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	węgle drzewne
21	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,32 × 0,46 × 0,14 m	nieregularny owal	rombowaty	spalenizna	a) 2 fragm. ceramiki – naczynie grupy IV wg Wołgiewicza (ryc. 13:1,2) b) węgle drzewne
22	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,34 × 0,42 × 0,13 m	nieregularny owal	misowaty	spalenizna	a) 4 fragm. ceramiki – naczynie situlowate grupy IV wg Wołgiewicza (ryc. 13:6,7) b) szczątki kostne
23	grób jamowy z resztkami stosu	0,30 × 0,36 × 0,13 m	nieregularny owal	misowaty	spalenizna	brak
24	grób jamowy z resztkami stosu	0,29 × 0,28 × 0,15 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak
25	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,40 × 0,41 × 0,17 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	a) 4 fragm. ceramiki b) węgle drzewne
26	domniemany grób jamowy	0,52 × 0,70 × 0,41 m	nieregularny prostokąt	workowaty	jasnobrunatny piasek przemieszany ze spalenizną i węglem drzewnym	a) 1 fragm. ceramiki b) 1 wiór krzemienisty ze śladami obróbki c) węgle drzewne
27	grób jamowy z resztkami stosu	0,40 × 0,46 × 0,24 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	a) szczątki kostne b) węgle drzewne
28	grób jamowy z resztkami stosu	0,40 × 0,42 × 0,20 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak
29	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,48 × 0,59 × 0,41 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	a) 4 fragm. ceramiki – naczynie grupy IV wg Wołgiewicza (ryc. 13:3,4) b) wiór krzemienisty ze śladami obróbki c) węgle drzewne d) szczątki kostne

30	obiekt nieokreślony	ok. 0,5 m ²	?	?	przepełukana spalenizna	brak
31	obiekt nieokreślony	ok. 0,4 m ²	?	?	przepełukana spalenizna	brak
32	grób jamowy z resztkami stosu	0,20 × 0,22 × 0,14 m	nieregularny owal	workowaty	spalenizna	węgle drzewne
33	grób jamowy z resztkami stosu	0,52 × 0,64 × 0,23 m	nieregularny prostokąt	trapezowaty	spalenizna	a) 6 fragm. ceramiki – naczynie grupy VIII wg Wołgiewicza (ryc. 13:5) b) węgle drzewne
34	grób jamowy z resztkami stosu	0,40 × 0,42 × 0,16 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	węgle drzewne
35	grób jamowy z resztkami stosu	0,32 × 0,34 × 0,16 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	węgle drzewne
36	grób jamowy z resztkami stosu	0,37 × 0,48 × 0,09 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak
37	grób popielnicowy z resztkami stosu	0,42 × 0,58 × 0,12 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	2 fragm. ceramiki
38	grób jamowy z resztkami stosu	0,40 × 0,42 × 0,16 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	a) 1 fragm. ceramiki b) węgle drzewne
39	grób jamowy z resztkami stosu	0,24 × 0,29 × 0,08 m	nieregularny prostokąt	misowaty	spalenizna	brak

Tabela 2. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 42. Katalog obiektów.
Table 2. Czarnowęsy, Białogard district, site 42. List of features

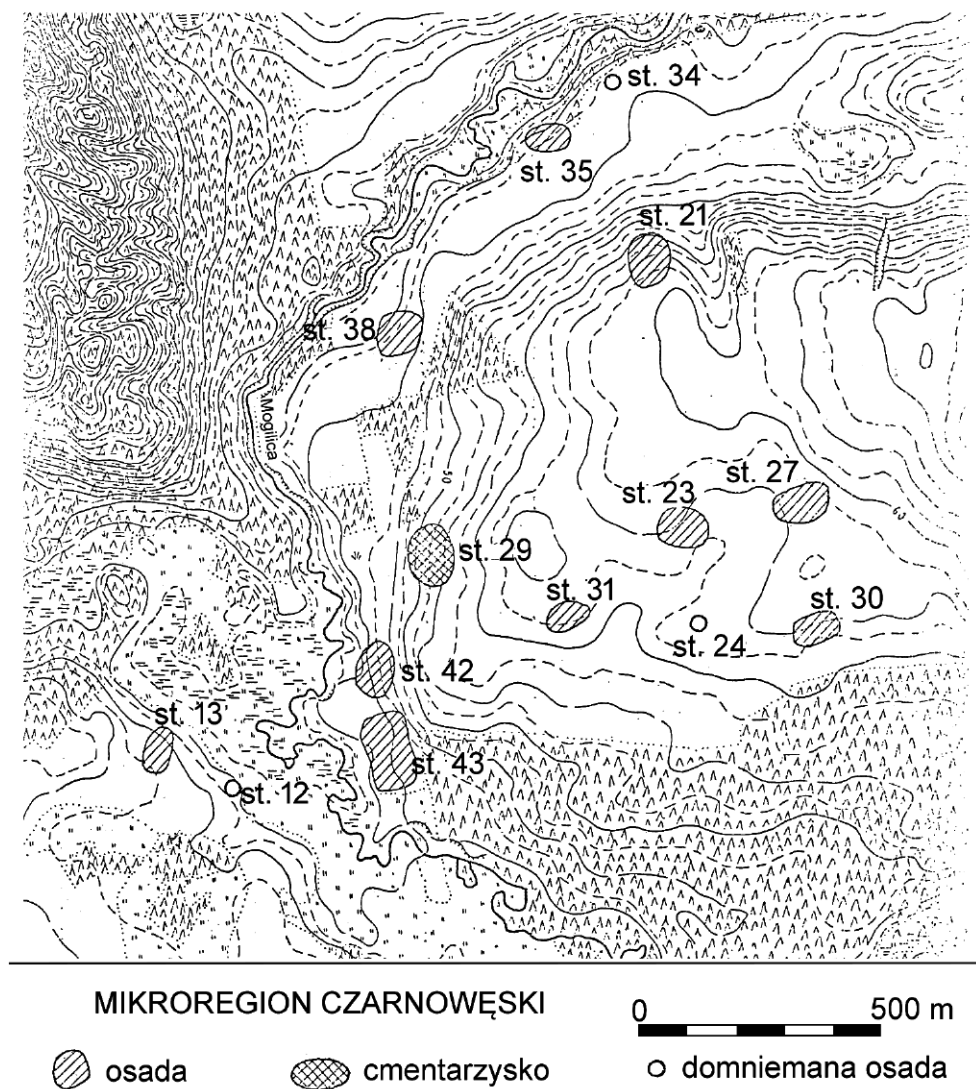
Nr ob. Feature	Funkcja Function	Wymiary (dl. × szer. × gł.) Measurements (L × W × D)	Kształt w rzucie poziomym Shape (plan)	Kształt w profilu Shape (profile)	Wypełnienie Fill	Inwentarz Objects
1	palenisko	1,60 × 1,66 × 0,32 m	nieregularny owal	trapezowaty	spalenizna i przepalone kamienie	a) 19 fragm. ceramiki kultury lużyckiej b) 259 fragm. ceramiki kultury oksywskiej (ryc. 14), w tym: – grupy III wg Wołagiewicza (ryc. 14:11) – garnek dwuczłonowy o lejowatym wylewie, zdobiony guzami plastycznymi (ryc. 14:12) – garnek wąskootworowy o stromej szyjce (ryc. 14: 9) – kubek o dwustożkowatym brzuścu (ryc. 14:8) – kubek doniczkowaty (ryc. 14:10) c) 4 bryłki polepy d) kości zwierzęce
2	palenisko	2,86 × 1,30 × 0,13 m	nieregularny wielokąt	misowaty	spalenizna i przepalone kamienie	a) 76 fragm. ceramiki kultury oksywskiej (ryc. 16:9,12) b) 159 fragm. ceramiki wczesnośredniowiecznej (ryc. 16:1–8,10,11); w zbiorze wyróżniono garnki o esowato ukształtowanych profilach typu: XIV (ryc. 16:1), XVI (ryc. 16:2) i XXII (ryc. 16:3) c) 1 bryłka polepy d) kości zwierzęce e) 1 fragm. nieokreślonego przedmiotu żelaznego
3	jama postępowa	0,48 × 0,40 × 0,10 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna przemieszana z gliną	a) 3 fragm. ceramiki kultury lużyckiej b) 6 fragm. ceramiki kultury oksywskiej c) kości zwierzęce
4	jama gospodarcza	2,40 × 1,20 × 0,56 m	nieregularny prostokąt	nieregularnie nieckowaty	spalenizna przemieszana z ciemnobrunatnym piaskiem	3 fragm. ceramiki kultury oksywskiej
4A	jama postępowa	0,22 × 0,20 × 0,20 m	nieregularny owal	nieckowaty	spalenizna	brak

5	jama postüpowa	0,50 × 0,32 × 0,12 m	nieregularny owal	nieckowaty	spiaszczona glina	a) 3 fragm. ceramiki kultury oksywskiej; b) 1 fragm. ceramiki wczesnośredniowiecznej
6	jama postüpowa	0,42 × 0,46 × 0,28 m	nieregularny owal	workowaty	spiaszczona glina	brak
7	jama postüpowa	0,50 × 0,70 × 0,66 m	nieregularny owal	nieregularnie workowaty	spiaszczona glina	brak
8	jama postüpowa	0,36 × 0,42 × ?	nieregularny owal	regularnie nieckowaty	spiaszczona glina	brak
9	jama postüpowa	0,40 × 0,38 × 0,30 m	nieregularny owal	nieckowaty	ciemnobrunatny piasek	2 fragm. ceramiki wczesnośredniowiecznej
10	jama postüpowa	0,30 × 0,28 × 0,32 m	nieregularny owal	workowaty	ciemnobrunatny piasek	brak
11	–	–	–	–	–	wykreślony
12	ziemianka (?)	1,21 × 0,78 × 0,78 m obiekt odsfontety częściowo	?	?	ciemnobrunatny piasek	a) 101 fragm. ceramiki kultury lużyckiej (ryc. 15:6,7) b) przęślik gliniany (ryc. 15:5) c) 1 bryłka polepy
13	jama gospodarza	1,48 × 1,02 × 0,62 m	nieregularny owal	workowaty	ciemnobrunatny piasek ze skupiskiem polepy	a) 231 fragm. ceramiki kultury lużyckiej (ryc. 15:1–4) b) bryłki polepy – 2,6 kg (skupisko) c) 2 wióry krzemienne ze śladami intencjonalnej obróbki
14	jama postüpowa	0,60 × 0,48 × 0,32 m	nieregularny owal	nieckowaty	spiaszczona glina	a) 2 fragm. ceramiki kultury lużyckiej b) 1 wiór krzemienno ze śladami intencjonalnej obróbki
15	jama	2,84 × 0,80 × 0,24 m	nieregularny prostokąt	nieckowaty	ciemnobrunatny piasek	48 fragm. ceramiki wczesnośredniowiecznej (ryc. 17:13,14)

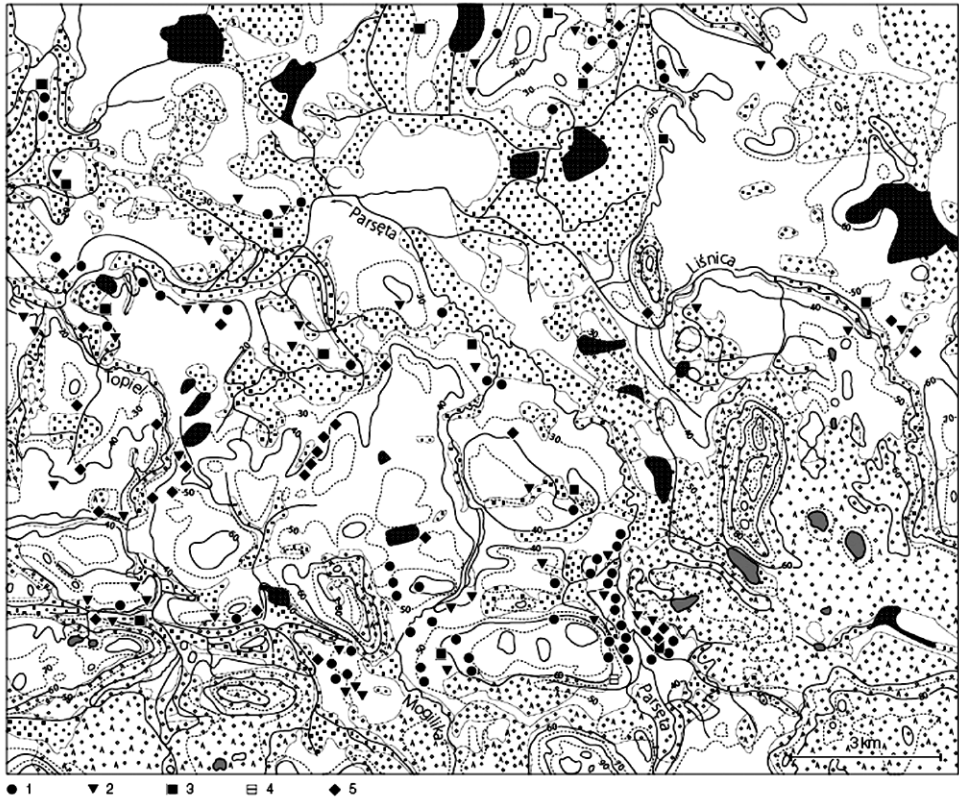

Ryc. 1. Czarnowęsy, pow. białogardzki, lokalizacja stanowisk 29 i 42. Rys. M. Gorączniak

Fig. 1. Czarnowęsy, Białogard district, location of sites 29 and 42. Drawing by M. Gorączniak

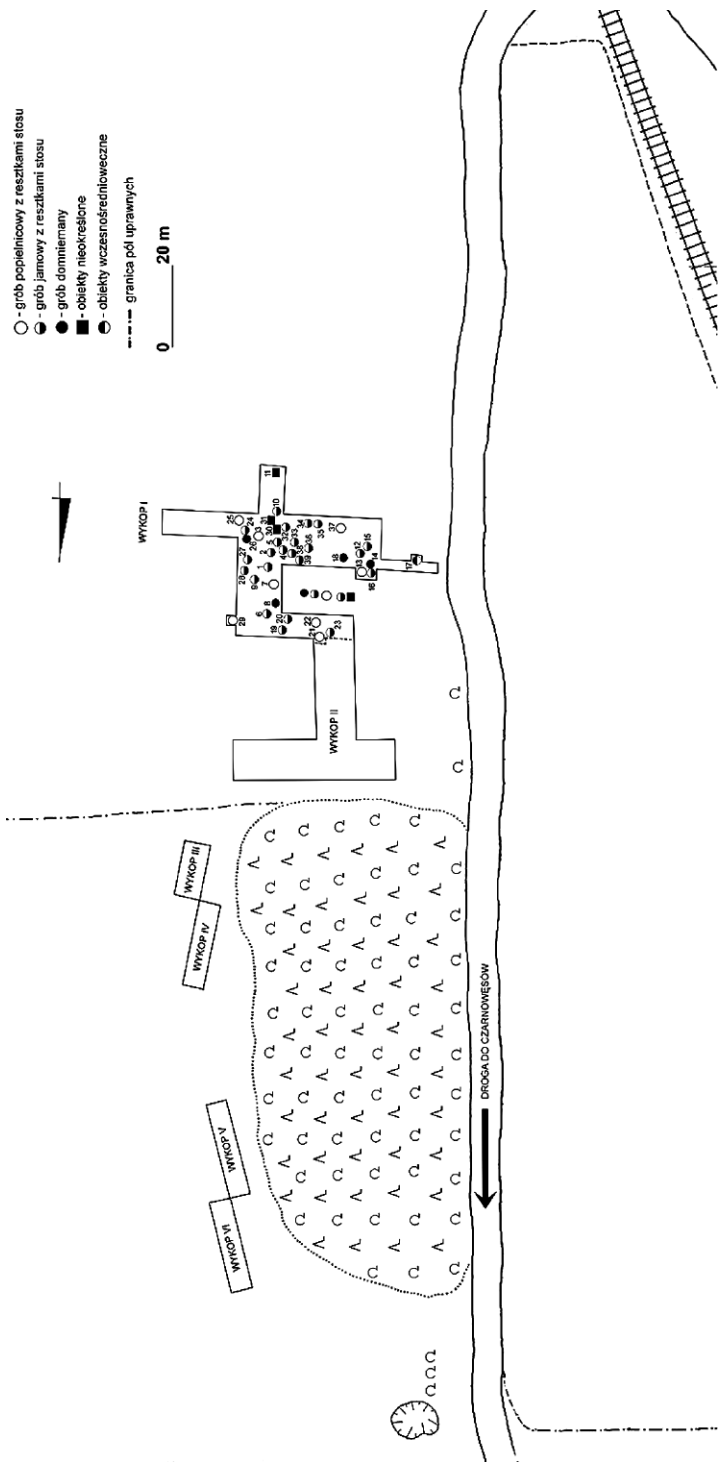

Ryc. 2. Mikroregion osadniczy okolic Czarnowęsów. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 2. Settlement in the Czarnowęski microregion. Drawing by M. Gorączniak

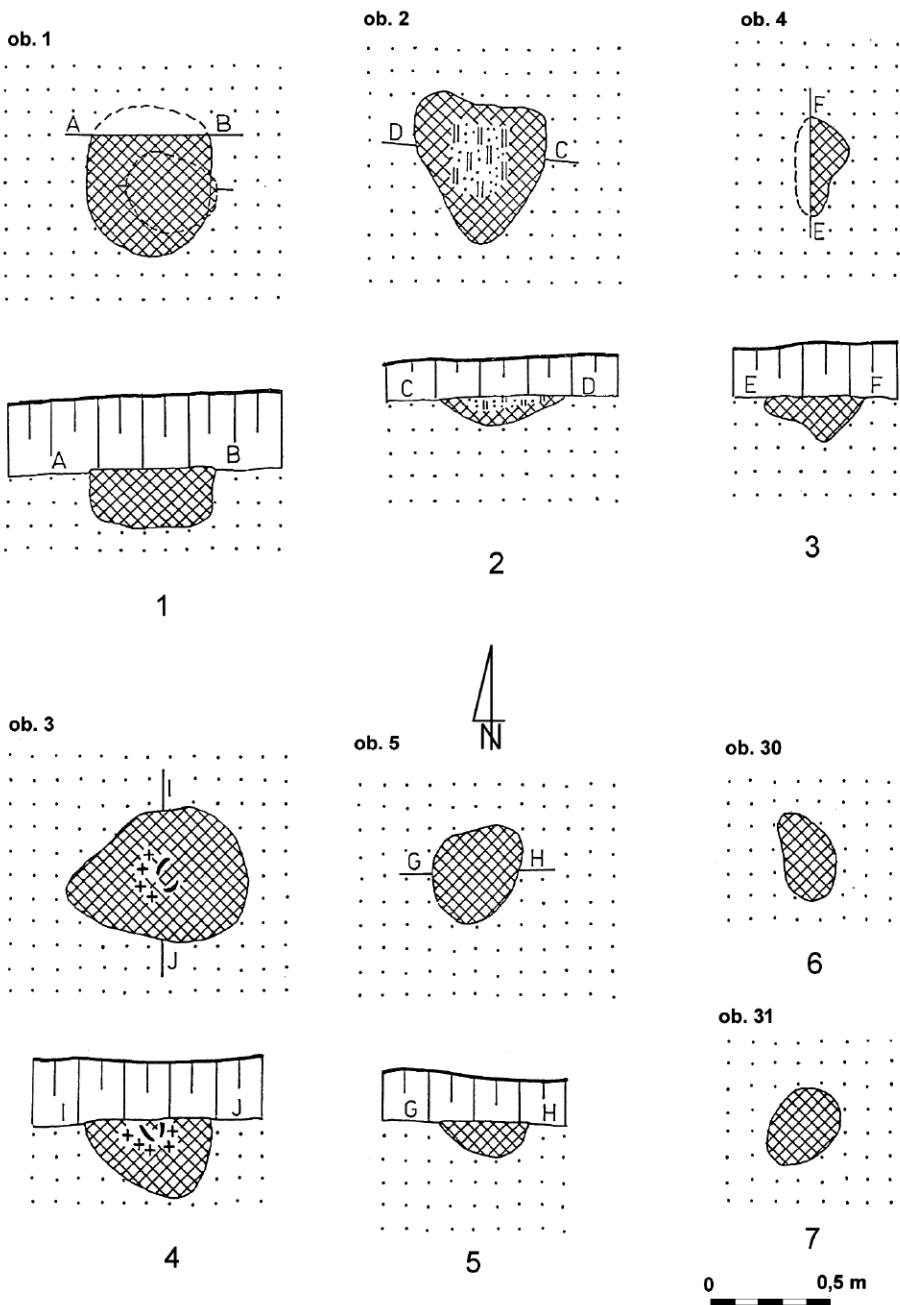

Ryc. 3. Sytuacja osadnicza w dolinie środkowej Parsęty: 1 – osady datowane od fazy A3 MOPR do fazy B2 OWR i starszy OWR; 2 – osady ze starszego OWR; 3 – cmentarzyska datowane od fazy A2 lub A3 MOPR do fazy B2 OWR i starszy OWR; 4 – cmentarzyska kultury wielbarskiej datowane od końca fazy B1 do fazy B2/C1 OWR; 5 – stanowiska o nieznanym charakterze (Machajewski 2021a)

Fig. 3. Settlement in the middle Parsęta valley: 1 – settlements dating from phase A3 of the younger pre-Roman period to phase B2 of the Roman period and the older Roman period; 2 – settlements from the older Roman period; 3 – cemeteries dating from phase A2 or A3 of the younger pre-Roman period to phase B2 of the Roman period and the older Roman period; 4 – Wielbark culture cemeteries dating from the end of phase B1 to phase B2/C1 of the Roman period; 5 – unidentified sites (Machajewski 2021a)

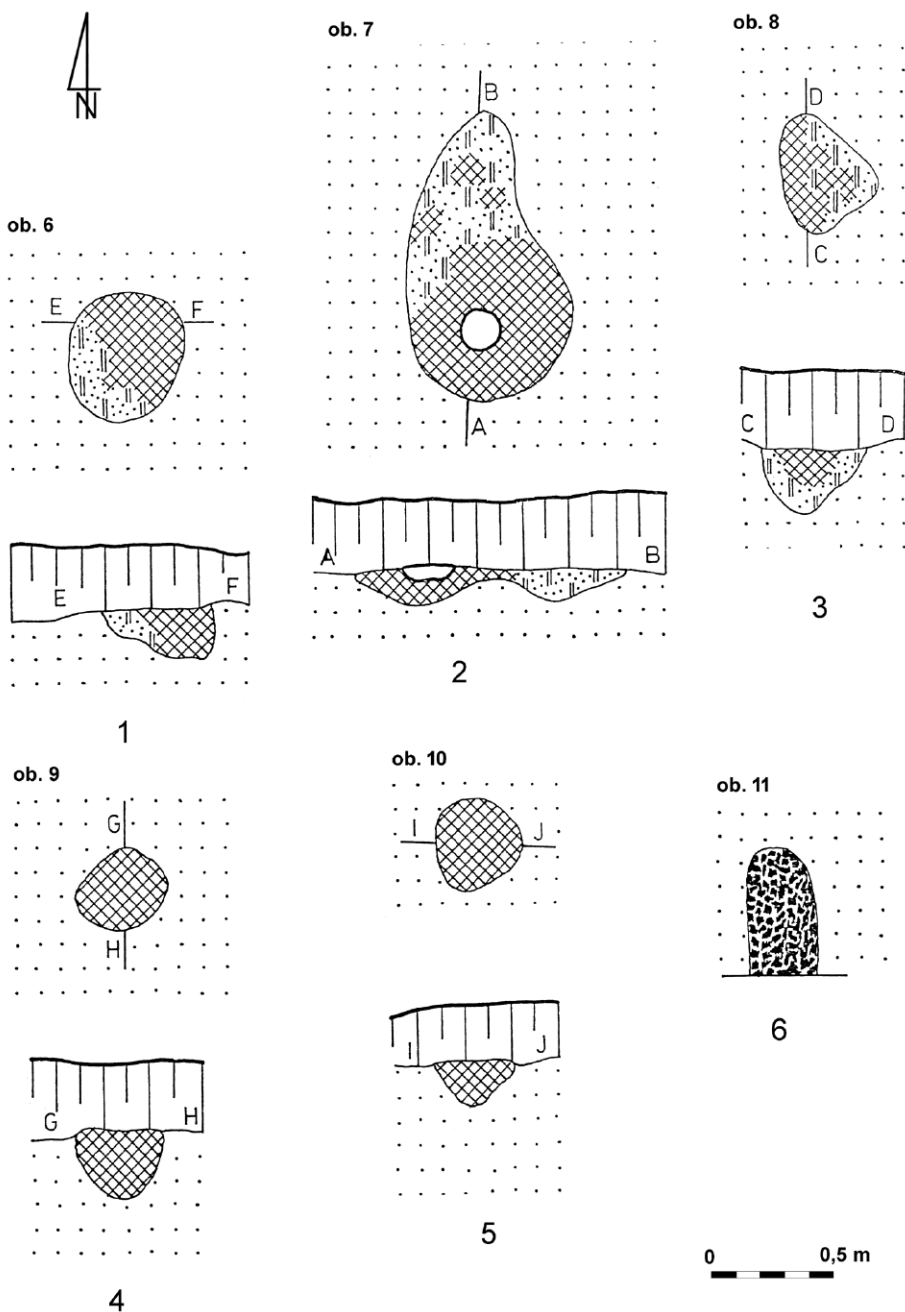

Ryc. 4. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plan zbiorczy cmentarzyska. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 4. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plan of the cemetery. Drawing by M. Gorączniak

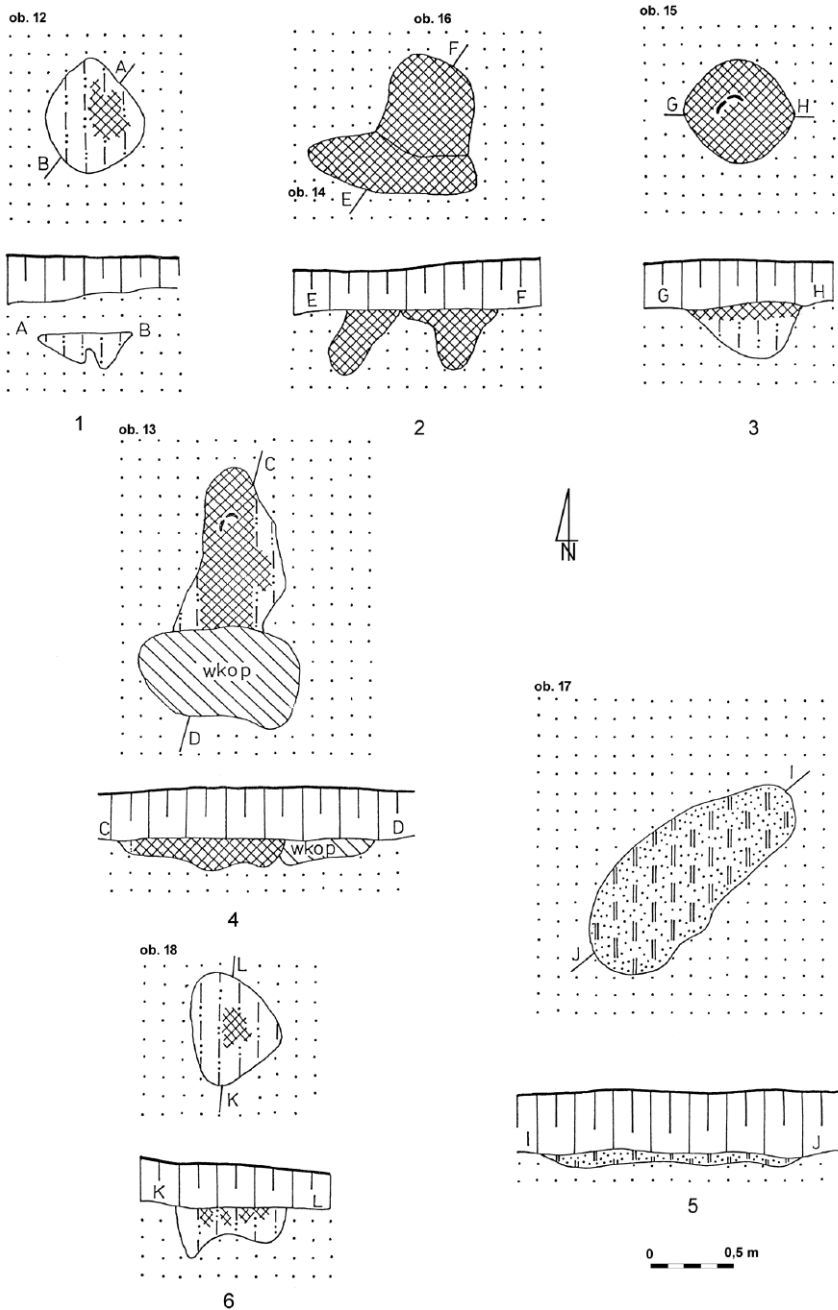

Ryc. 5. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plany obiektów nieruchomości: 1 – obiekt 1; 2 – ob. 2; 3 – ob. 4; 4 – ob. 3; 5 – ob. 5; 6 – ob. 30; 7 – ob. 31. Rys. M. Gorączniak

Fig. 5. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plans of the features: 1 – feature 1; 2 – feature 2; 3 – feature 4; 4 – feature 3; 5 – feature 5; 6 – feature 30; 7 – feature 31. Drawing by M. Gorączniak

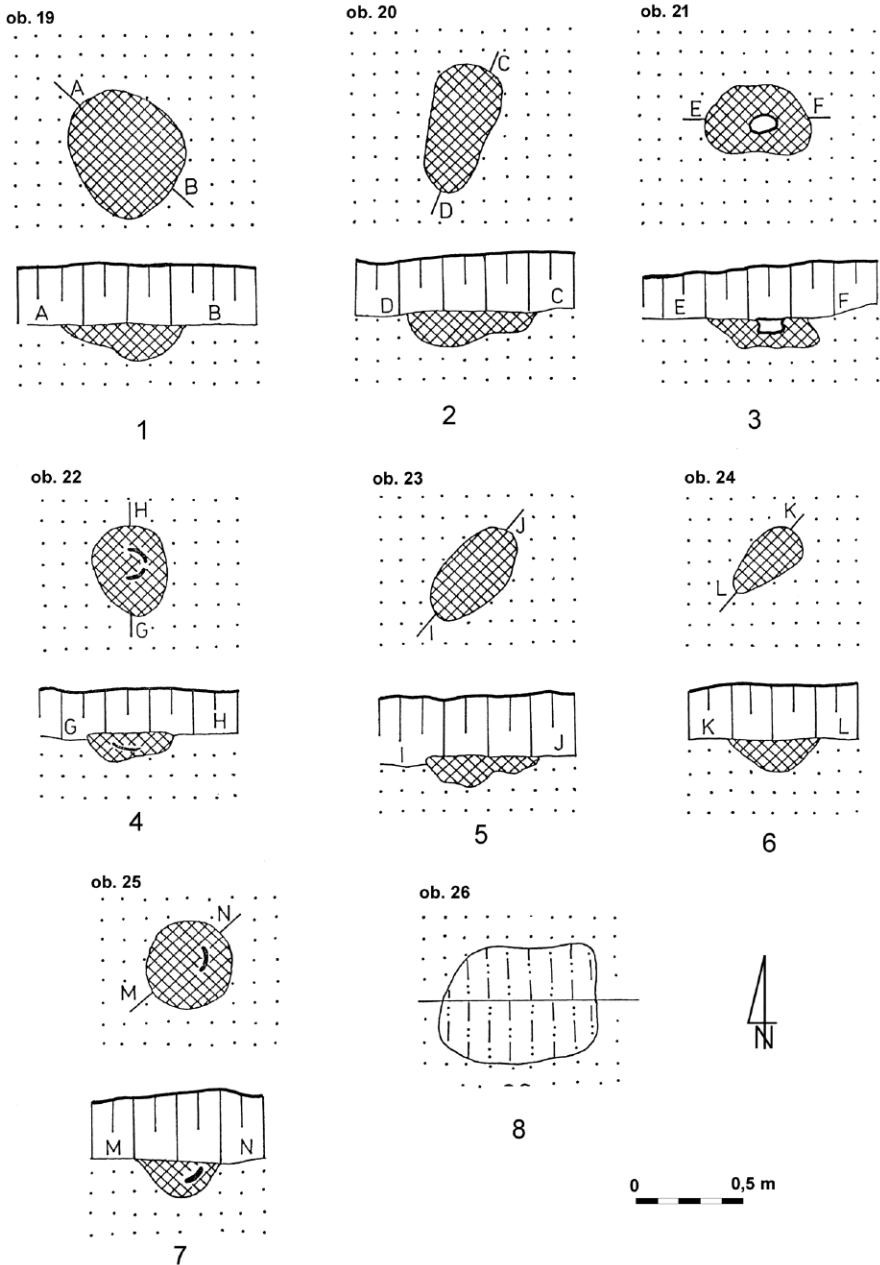

Ryc. 6. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plany obiektów nieruchomych: 1 – obiekt 6; 2 – ob. 7; 3 – ob. 8; 4 – ob. 9; 5 – ob. 10; 6 – ob. 11. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 6. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plans of the features: 1 – feature 6; 2 – feature 7; 3 – feature 8; 4 – feature 9; 5 – feature 10; 6 – feature 11. Drawing by M. Gorączniak

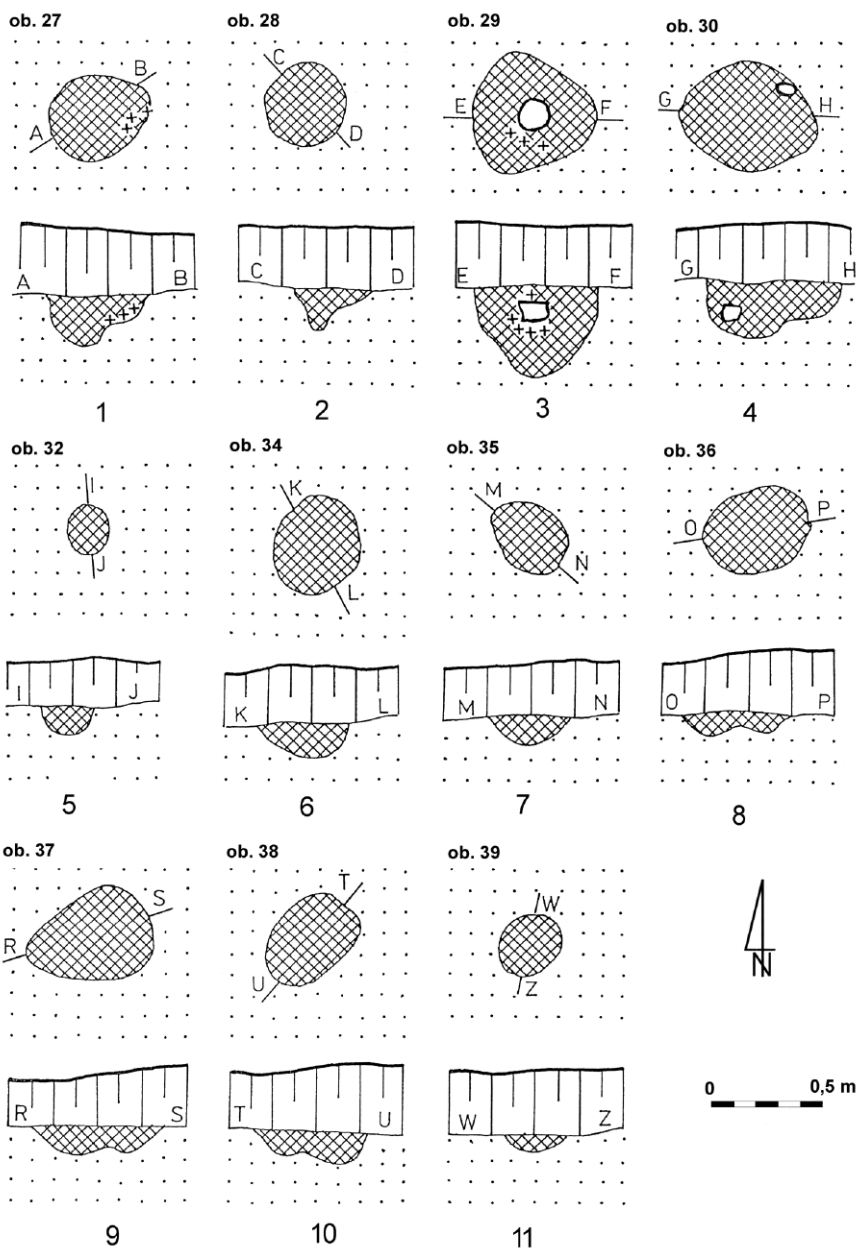

Ryc. 7. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plany obiektów nieruchomości: 1 – obiekt 12; 2 – ob. 16; 3 – ob. 15; 4 – ob. 13; 5 – ob. 17; 6 – ob. 18. Rys. M. Gorączniak

Fig. 7. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plans of the features: 1 – feature 12; 2 – feature 16; 3 – feature 15; 4 – feature 13; 5 – feature 17; 6 – feature 18. Drawing by M. Gorączniak

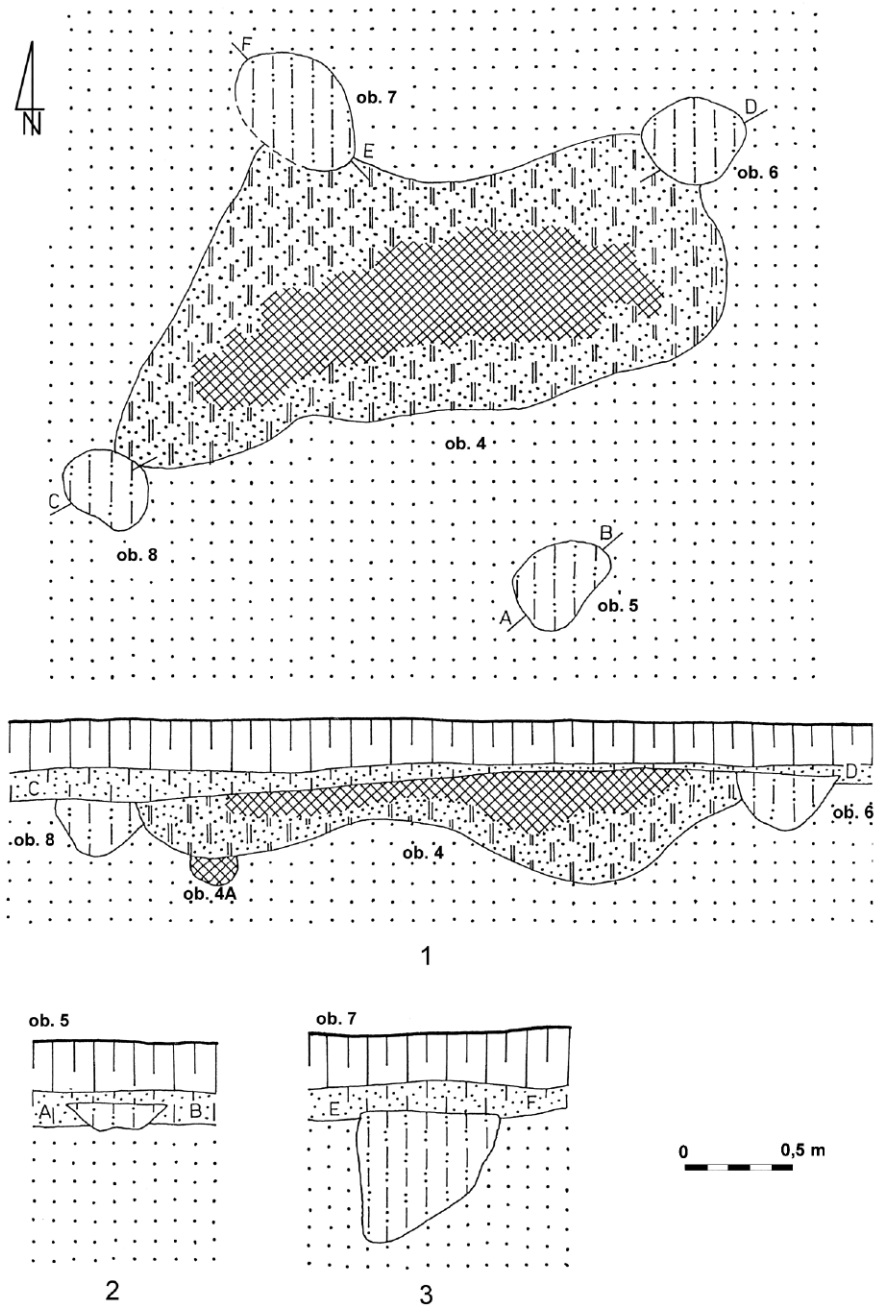

Ryc. 8. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plany obiektów nieruchomości: 1 – obiekt 19; 2 – ob. 20; 3 – ob. 21; 4 – ob. 22; 5 – ob. 23; 6 – ob. 24; 7 – ob. 25; 8 – ob. 26. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 8. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plans of the features: 1 – feature 19; 2 – feature 20; 3 – feature 21; 4 – feature 22; 5 – feature 23; 6 – feature 24; 7 – feature 25; 8 – feature 26.
 Drawing by M. Gorączniak

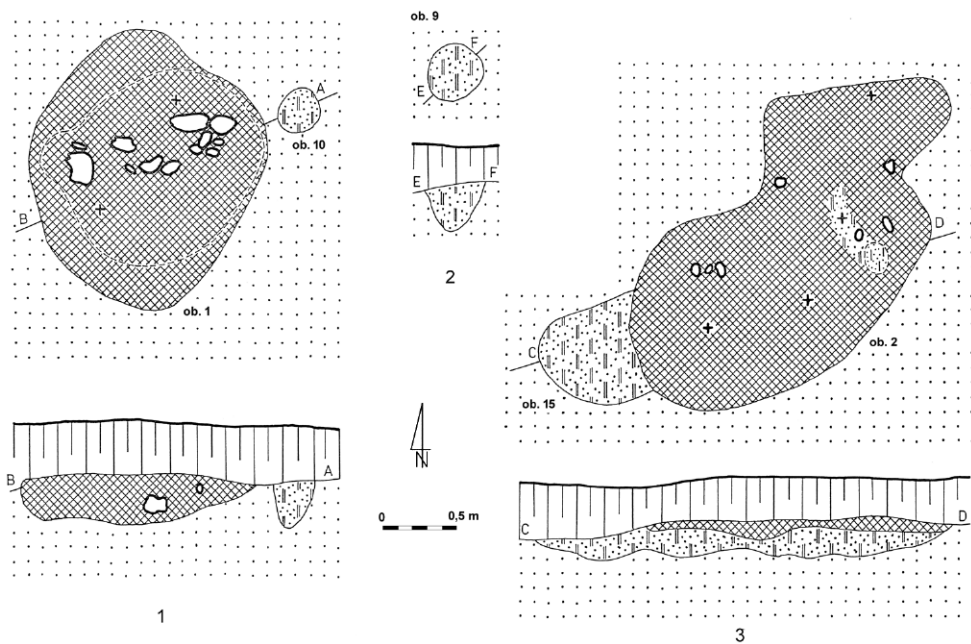

Ryc. 9. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Plany obiektów nieruchomych: 1 – obiekt 27; 2 – ob. 28; 3 – ob. 29; 4 – ob. 30; 5 – ob. 32; 6 – ob. 34; 7 – ob. 35; 8 – ob. 36; 9 – ob. 37; 10 – ob. 38; 11 – ob. 39. Rys. M. Gorączniak

Fig. 9. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Plans of the features: 1 – feature 27; 2 – feature 28; 3 – feature 29; 4 – feature 30; 5 – feature 32; 6 – feature 34; 7 – feature 35; 8 – feature 36; 9 – feature 37; 10 – feature 38; 11 – feature 39. Drawing by M. Gorączniak

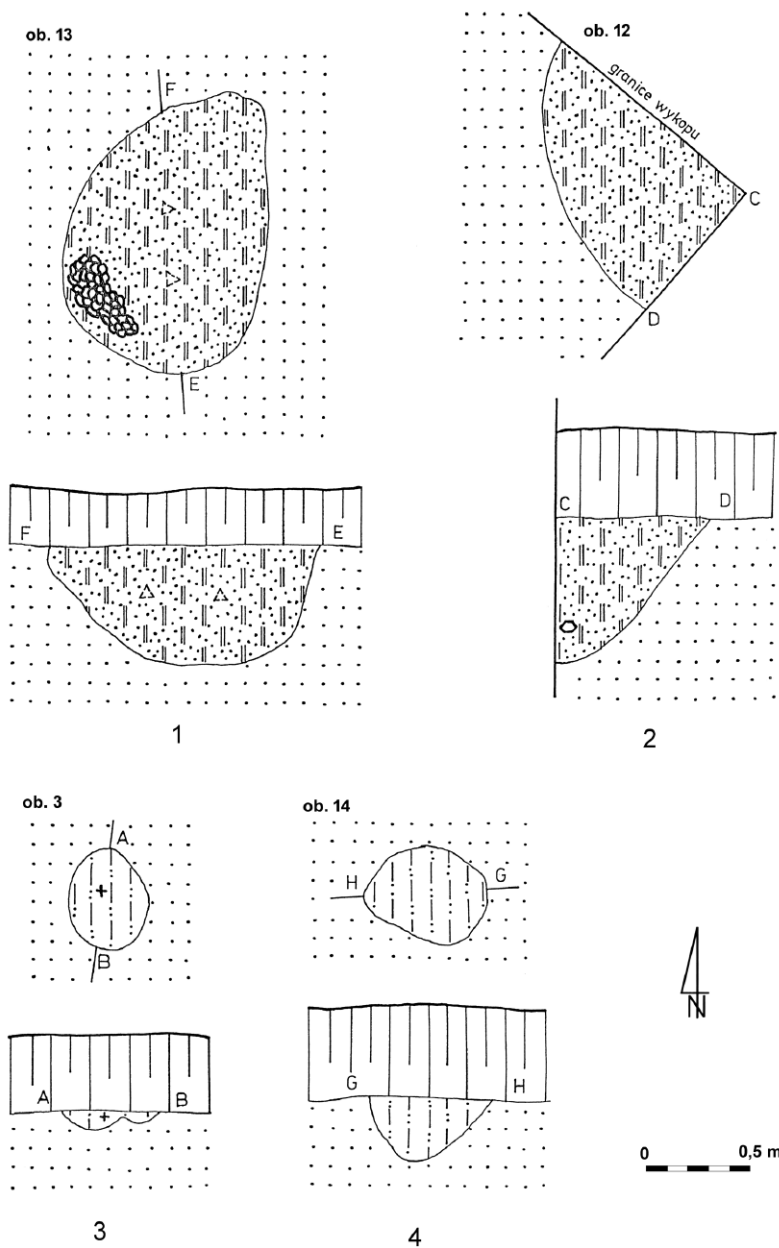

Ryc. 10. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 42. Plany obiektów nieruchomych: 1 – obiekty 4–8, rzuty poziome; 2 – ob. 4, 4A, 6 i 8, profile; 3 – ob. 5, profil; 3 – ob. 7, profil. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 10. Czarnowęsy, Białogard district, site 42. Plans of the features: 1 – features 4–8, plans; 2 – features 4, 4A, 6 and 8, profiles; 3 – feature 5, profile; 3 – feature 7, profile. Drawing by M. Gorączniak

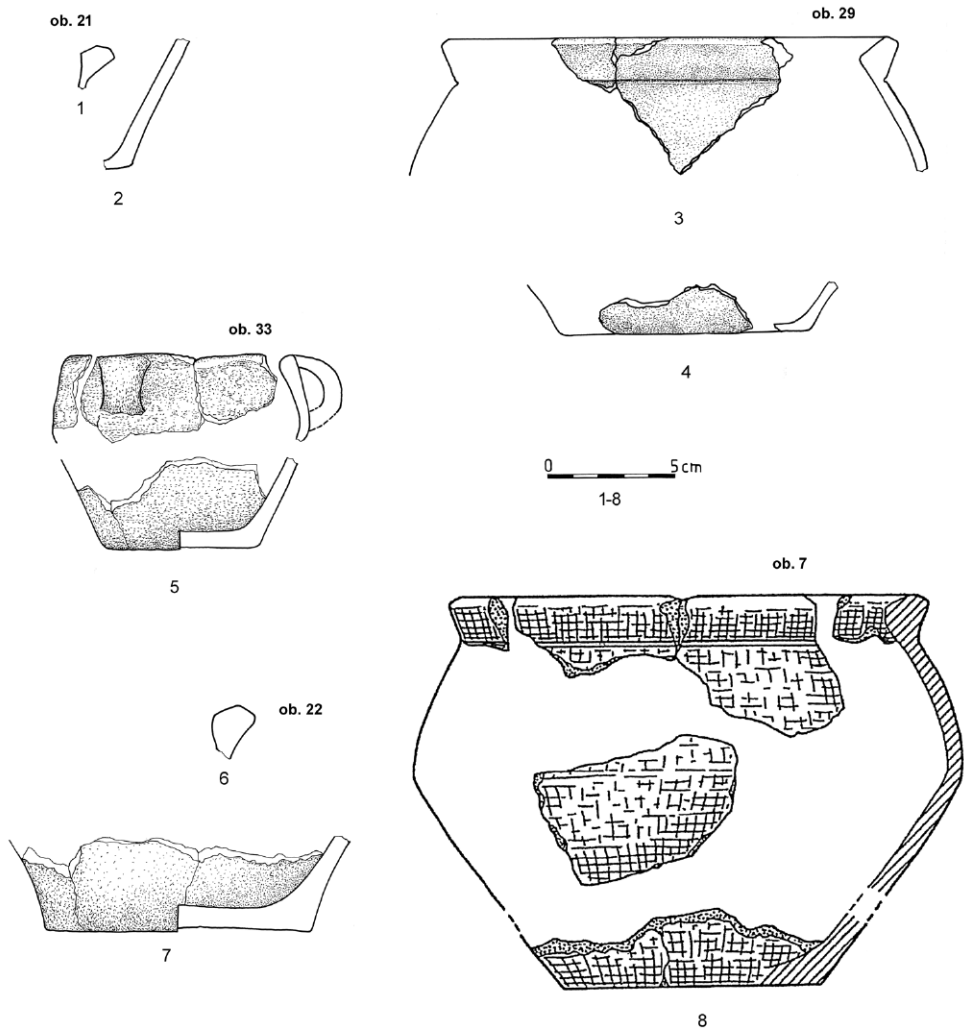
Ryc. 11. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 42. Plany obiektów nieruchomych: 1 – obiekty 1 i 10, rzuty poziome i profile; 2 – ob. 9, rzut poziomy i profil; 3 – ob. 2 i 15, rzuty poziome i profile. Rys. M. Gorączniak

Fig. 11. Czarnowęsy, Białogard district, site 42. Plans of the features. 1 – features 1 and 10, plans and cuttings; 2 – feature 9, plan and cutting; 3 – features 2 and 15, plans and cuttings. Drawing by M. Gorączniak

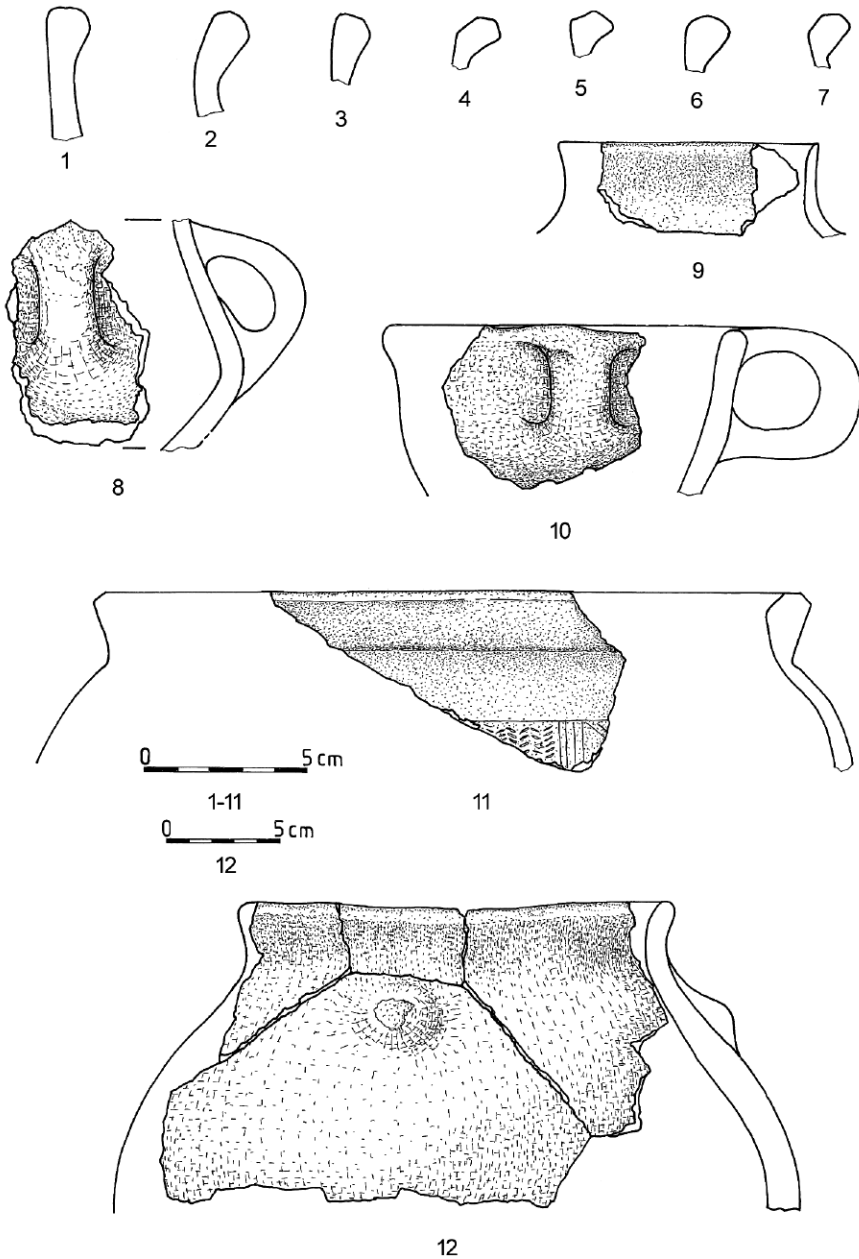
Ryc. 12. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 42. Plany obiektów nieruchomych: 1 – obiekt 13, rzut poziomy i profil; 2 – ob. 12, rzut poziomy i profil; 3 – ob. 3, rzut poziomy i profil; 4 – ob. 14, rzut poziomy i profil. Rys. M. Gorączniak

Fig. 12. Czarnowęsy, Białogard district, site 42. Plans of the features: 1 – feature 13, plan and cutting; 2 – feature 12, plan and cutting; 3 – feature 3, plan and cutting; 4 – feature 14, plan and cutting. Drawing by M. Gorączniak

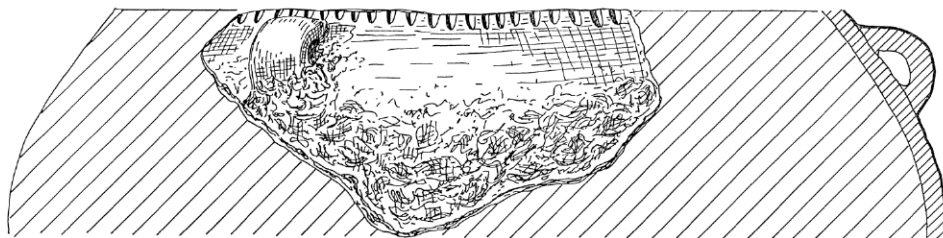
Ryc. 13. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Ceramika ludności kultury oksywiekiej: 1 i 2 – obiekt 21; 3 i 4 – ob. 29; 5 – ob. 33; 6 i 7 – ob. 22; 8 – ob. 7. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 13. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Pottery of the Oknywie culture: 1 and 2 – feature 21; 3 and 4 – feature 29; 5 – feature 33; 6 and 7 – feature 22; 8 – feature 7. Drawing by M. Gorączniak

ob. 1

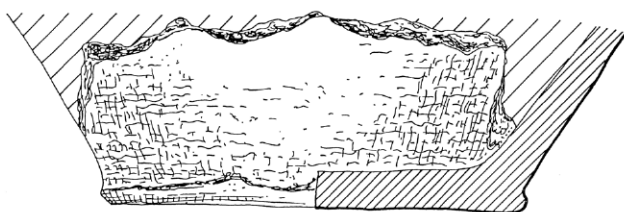

Ryc. 14. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 42. Ceramika ludności kultury oksywiekiej z obiektu 1. Rys. M. Gorączniak

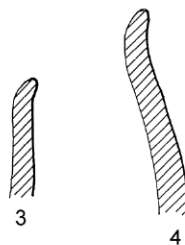
Fig. 14. Czarnowęsy, Białogard district, site 42. Pottery of the Oksywie culture from feature 1. Drawing by M. Gorączniak

1

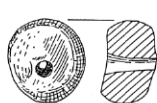

2

3

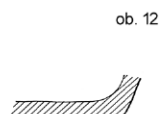
4

5

6

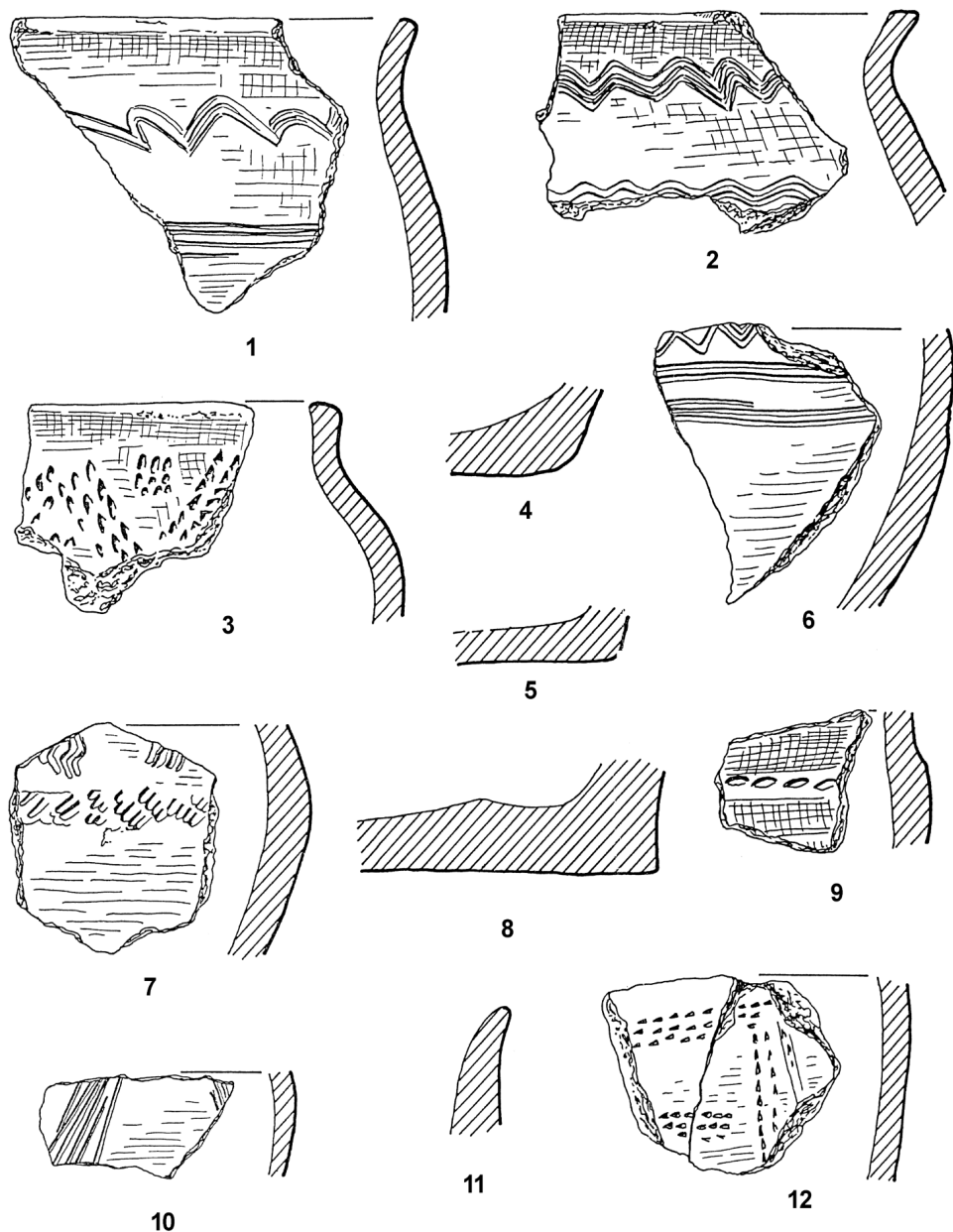
7

ob. 12

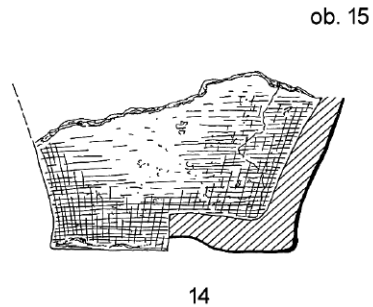
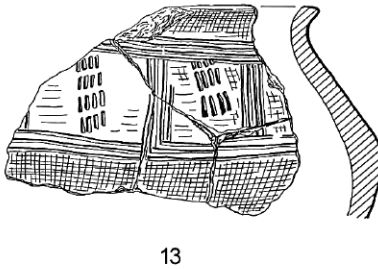
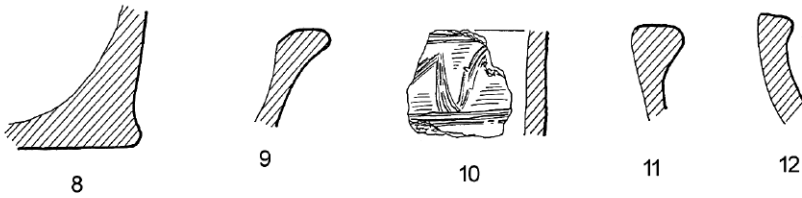
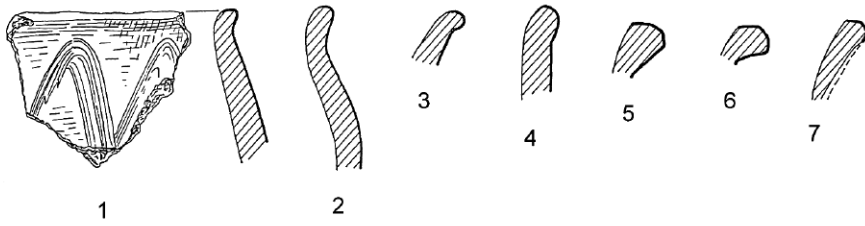
0 3 cm

Ryc. 15. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Zabytki ruchome ludności kultury lużyckiej: 1–4 – obiekt 13; 5–7 – ob. 12. Rys. M. Gorączniak

Fig. 15. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Lusatian culture objects: 1–4 – feature 13; 5–7 – feature 12. Drawing by M. Gorączniak

Ryc. 16. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Ceramika z obiektu 2: 9 i 12 – ceramika ludności kultury oksywskiej; 1–8, 10 i 11 – ceramika wczesnośredniowieczna. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 16. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Pottery from feature 2: 9 and 12 – Oxyswie culture; 1–8, 10 and 11 – early medieval. Drawing by M. Gorączniak

0 3 cm

Ryc. 17. Czarnowęsy, pow. białogardzki, stan. 29. Ceramika z warstw: 4–7 i 9 – ceramika ludności kultury oksywskiej; 1–3, 8 i 10–14 – ceramika wczesnośredniowieczna. Rys. M. Gorączniak
 Fig. 17. Czarnowęsy, Białogard district, site 29. Pottery from layers: 4–7 and 9 – Oksywie culture; 1–3, 8 and 10–14 – early medieval. Drawing by M. Gorączniak

Literatura

- Bokiniec E. 1999. Cmentarzysko z młodszego okresu rzymskiego w Świerkówcu, gm. Mogilno. W: J. Andrzejowski (red.), *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa, 115–140.
- Bokiniec E. 2008. *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*. Toruń.
- Brandt J. 2006. Eine Siedlung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in der Gemarkung Kölln, Lkr. Demmin. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 53 (2005), 47–74.
- Bursche A., Rogalski B. 2015. Badania wykopaliskowe w Suchaniu, pow. stargardzki, stanowisko 18 (AZP 33-13/32), w latach 2013–2014. *Materiały Zachodniopomorskie NS* 11/1: Archeologia, 151–160.
- Domańska L., Kot K., Pietkiewicz K., Rzepecki S., Solecki Ł. 2013. Wyniki ratowniczych badań na wielokulturowym stanowisku Renice 5 i 6, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008 II*. Warszawa, 131–143.
- Domańska L., Piotrowska M., Rzepecki S., Stępień A. 2013. Wyniki archeologicznych badań ratowniczych na wielokulturowym stanowisku Łosino 15, gm. Kobylnica, W: S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008 II*. Warszawa, 357–370.
- Gawlik K., Włodarski T. 2013. Osadnictwo kultury łużyckiej na stanowisku 7 w Skwierzynie, gm. loco, pow. międzyrzecki, woj. lubuskie. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008 II*. Warszawa, 307–339.
- Jadczykowska I. 1996. Gliniane grzechotki kultury łużyckiej w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. W: J. Chochorowski (red.), *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedłowi*. Kraków, 227–237.
- Janiak R., Ratajczyk Z., Wieczorek M., Gołębiowski A., Ostasz A. 2009. Nowe materiały kultury łużyckiej i pomorskiej z badań na drodze szybkiego ruchu S-3 w województwie zachodniopomorskim. W: S. Czopek, M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały kultury łużyckiej i pomorskiej z Pomorza*. Gdańsk, 171–180.
- Jasnosz S. 1972. Ocalałe materiały z cmentarzyska w Oksywiu. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 21 (1970), 148–167.
- Kaczmarek M. 2002. *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*. Poznań.
- Kasprowicz T. 1992. Warszkowo, gm. Sławno, stan. 26 – ze studiów nad budownictwem młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich na Pomorzu Środkowym. *Dorzecze. Czasopismo sympatyków Ziemi Sławieńskiej* 1, 42–63.
- Kazimierczak E. 1980. Pochówki późnolateńskie i z wczesnego okresu wpływów rzymskich w Nowym Targu, woj. Elbląg. *Sprawozdania Archeologiczne* 32, 135–159.
- Keiling H. 1962. *Ein Bestattungsplatz der jüngeren Bronze- und vorrömischen Eisenzeit von Lanz, Kreis Ludwigslust*. Schwerin.
- Keiling H. 1969. *Die vorrömische Eisenzeit im Elde-Karthane-Gebiet (Kreis Perleberg und Kreis Ludwigslust)*. Schwerin.

- Koperkiewicz A., Lewandowski P., Nowacka J., Różycki J., Ślusarska K. 2009. Wstępne wyniki badań ratowniczych na trasie obwodnicy Słupska. Osadnictwo cyklu łużycko-pomorskiego na stanowiskach Redzikowo 12, 13, 14. W: S. Czopek, M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały kultury łużyckiej i pomorskiej z Pomorza*. Gdańsk, 181–186.
- Kozłowska D. 1989/1990. Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Białogardzie. *Materiały Zachodniopomorskie* 35/36, 101–157.
- Kozłowska D. 1998. Osada ludności kultury łużyckiej ze Szczecina-Niemierzyna. *Materiały Zachodniopomorskie* 43 (1997), 113–158.
- Kozłowska D. 2013. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych na stanowisku 76 w Kozielicach, gm. loco, woj. zachodniopomorskie. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008 II*. Warszawa, 63–79.
- Kozłowska-Skoczka D. 2009. Wstępne wyniki badań ratowniczych osady ludności kultury łużyckiej na stanowisku Kozielice 76, gm. loco, województwo zachodniopomorskie. W: S. Czopek, M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały kultury łużyckiej i pomorskiej z Pomorza*. Gdańsk, 153–164.
- Kóčka-Krenz H., Machajewski H., Strzyżewski C. 1976. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku z młodszego podokresu przedrzymskiego i podokresu wczesnorzymskiego w Rogowie k. Białogardu w 1975 r. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 6, 57–74.
- Krzyszowski A. 2001. Osada ludności kultury łużyckiej w miejscowości Błękwit (stan. 9), pow. Złotów, woj. wielkopolskie. *Materiały Zachodniopomorskie* 46 (2000), 67–106.
- Kurzyńska M. 2020. *Grudziądz-Rządź (Ronsden, Kr. Graudenz), stan. 1 – archiwalne cmentarzysko kultury oksywijskiej i wielbarskiej*. Grudziądz.
- Lachowicz F.J. 1975. Podokres późnolateński i okres wpływów rzymskich (od 125 r. p.n.e. do 375 r. n.e.). W: M. Sikora (red.), *Pradzieje Pomorza Środkowego*. Poznań–Słupsk, 87–121.
- Łaszkiwicz T. 1973. Cmentarzysko ludności kultury jastorfskiej w Kunowie, pow. Stargard Szczeciński. *Materiały Zachodniopomorskie* 17 (1971), 17–96.
- Łosiński W., Rogosz R. 1983. Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki. W: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 202–226.
- Łosiński W., Rogosz R. 1986. Metody synchronizacji warstw kulturowych wczesnośredniowiecznych obiektów wielowarstwowych na podstawie analizy ceramiki ze Szczecina. W: J. Gromnicki (red.), *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*. Warszawa, 9–50.
- Łosiński W. 1972. *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII–X/XI w.)*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Łosiński W. 2008. *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*. Poznań.
- Łuczkiwicz P. 2006. *Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim*. Lublin.

- Machajewski H. 1980. *Studia i materiały do osadnictwa Pomorza Środkowego na przełomie er.* Koszalin.
- Machajewski H. 1981. Cmentarzysko ludności kultury oksywskiej na stan. 39 w Dębczynie, woj. Koszalin. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 11, 23–44.
- Machajewski H. 1983. Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Rzyszczewie, woj. Koszalin, *Sprawozdania Archeologiczne* 34, 123–139.
- Machajewski H. 1984a. Sprawozdanie z badań nad skupiskiem osadniczym ludności z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wczesnorzymskiego w rejonie wsi Wygoda, woj. Koszalin. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 14, 15–27.
- Machajewski H. 1984b. Z badań nad formami osad z czasów od III do początków VI w n.e. na Pomorzu Środkowym. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 33 (1982–1984), 46–54.
- Machajewski H. 1987. *Badania ratowniczo-zabezpieczające na stanowisku 29 i 42 w Czarnowęśach (gm. Białogard, woj. Koszalin).* Poznań.
- Machajewski H. 1999. Stosunki kulturowe w dorzeczu Parsęty w młodszym okresie przedrzymskim. W: J. Andrzejowski (red.), *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin.* Warszawa, 233–245.
- Machajewski H. 2001. *Wygoda. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur in Westpommern.* Warszawa. *Monumenta Archaeologica Barbarica* 9.
- Machajewski H. 2002. W kwestii grobów jamowych z resztkami stosu na cmentarzyskach ludności kultury oksywskiej. W: J. Wrześniński (red.), *Popiół i kość.* Sobótka – Wrocław, 271–283. *Funeralia Lednickie* 4.
- Machajewski H. 2006. Pomorze Środkowe w okresie rzymskim i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. W: W. Nowakowski (red.), *Goci i ich sąsiedzi na Pomorzu. Materiały z konferencji „Goci na Pomorzu Środkowym”, Koszalin 28–29 października 2005.* Koszalin, 35–63.
- Machajewski H. 2016. Cmentarzysko ludności kultury oksywskiej i wielbarskiej w Rogowie, powiat białogardzki, stanowisko 9. *Pomorania Antiqua* 25, 151–210.
- Machajewski H. 2017. Pradolina środkowej Parsęty u schyłku starożytności i na początku wczesnego średniowiecza (II/III w. – VII/VIII w. n.e.). W: M. Fudziński, W. Świętosławski, W. Chudziak (red.), *Pradoliny pomorskich rzek. Kontakty kulturowe i handlowe społeczeństw w pradziejach i wczesnym średniowieczu.* Gdańsk, 273–292.
- Machajewski H. 2021a. The Turn of Antiquity to the Early Middle Ages on the Southern Shore of the Baltic Sea (2nd/3rd to 7th/8th Centuries AD) – The Example of the Parsęta Central Glacial Valley. An Archaeological Perspective. *Offa* 73–77 (2016–2020), 81–97.
- Machajewski H. 2021b. *Osada w Dębczynie. Ze studiów nad przemianami osadniczymi i kulturowymi na Pomorzu Zachodnim i Przednim u schyłku starożytności.* Gdańsk.
- Malinowski T. 1993. Gliniane grzechotki kultury łużyckiej w Polsce. *Słupskie Prace Humanistyczne* 11, 3–38.
- Matysiak J., Prokop T. 1998. Grzechotki gliniane z grobów cmentarzyska kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Zakrzówku Szlacheckim, st. 5, pow. Radomsko. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne* 4, 35–44.

- Natuniewicz-Sekuła M., Werra D. H. 2014. Materiały krzemienne z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Weklicach, stan. 7, pow. elbląski. *Wiadomości Archeologiczne* 45, 197–210.
- Nowiński J.T. 2000. Grzechotki ludności kultury łużyckiej w kontekście przestrzeni sakralnej. W: B. Gediga, D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*. Warszawa–Wrocław–Biskupin, 259–278.
- Ostasz A., Owczarek P., Wąs M. 2011. Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku wielokulturowym w Rębielczu, stanowisko 16, AZP 16-44/104, gm. Pszczółki, woj. pomorskie. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005–2006*. Warszawa, 11–32.
- Ostasz A., Rogalski B. 2010. *Troszyn, gm. Wólin, pow. Kamień Pomorski, woj. zachodniopomorskie, stan. 12, AZP 21-07/73*. Opracowanie wyników badań, maszynopis w Dziale Archeologii MNS w Szczecinie i Muzeum Archeologicznym w Gdańsku.
- Ostasz A., Rogalski B. 2015. Wybrane materiały z fazy marianowskiej z osady w Troszynie, pow. Kamień Pomorski, stan. 12. W: M. Fudziński (red.), *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na Pomorzu. Z najnowszych odkryć*. Gdańsk, 57–74.
- Pietrzak M. 1987. *Rumia. Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich*. Gdańsk.
- Pietrzak M. 1995. Z badań nad kulturami oksywską i wielbarską na lewobrzeżnym Powiślu. W: W. Filipowiak (red.), *Najnowsze kierunki badań najdawniejszych dziejów Pomorza*. Szczecin, 163–174.
- Pietrzak M. 1997. *Pruszcz Gdański, Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*. Kraków. Monumenta Archaeologica Barbarica 4.
- Rogalski B. 2007. Styl halsztacki w ceramice z osad z młodszego okresu przedrzymskiego z Pomorza Zachodniego. W: G. Nawrońska (red.), *XV Sesja Pomorzoznawcza. Elbląg*, 141–149.
- Rogalski B. 2010a. *Przemiany kulturowe na Pomorzu Zachodnim i Przednim w młodszym okresie przedrzymskim (III–I w. p.n.e.)*. Szczecin.
- Rogalski B. 2010b. Osada ludności kultury oksywskiej w Głuszynie, pow. Słupsk, stanowisko 1. *Materiały Zachodniopomorskie NS 4/5 (2007/2008)*, z. 1: Archeologia, 21–73.
- Rogalski B. 2011a. Wyniki badań archeologicznych na stanowisku 30 w Warszkwie, pow. Sławno, woj. zachodniopomorskie. *Materiały Zachodniopomorskie NS 6/7 (2009/2010)*, z. 1: Archeologia, 87–121.
- Rogalski B. 2011b. Osada ludności kultury łużyckiej w Derczewie, pow. Myślibórz, stan. 31. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *XVII Sesja Pomorzoznawcza 1*. Gdańsk, 107–114.
- Rogalski B. 2017. Die Siedlungskeramik der Oksywie-Kultur in Westpommern / Ceramika osadowa kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim. W: M. Meyer, P. Łuczkiwicz, B. Rauchfuß (red.), *Eisenzeitliche Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur / Ceramika osadowa kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego*. Berlin, 391–412.
- Rogalski B. 2018. Cmentarzysko ludności kultury jastorfskiej w Marianowie, pow. stargardzki, stan. 1. *Materiały Zachodniopomorskie NS 14*, 13–95.

- Schmidt V. 1997. Untersuchungen auf einem Gräberfeld der vorrömischen Eisenzeit bei Glocksin Lkr. Mecklenburg-Strelitz. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 1996, 7–60.
- Schuldt E. 1956. *Die slawische Keramik in Mecklenburg*. Berlin.
- Sikorski A. 1984. Wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Wygodzie, stan. 6B, gm. Białogard w 1983r. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 14, 29–41.
- Sikorski A. 1993. Dębczyno, stan. 22, gm. Białogard, woj. Koszalin (stanowisko wielokulturowe). *Folia Archaeologica Posnaniensia* 5, 91–114.
- Skowron J. 2014. *Osada w działaniu. Osady ludności kultury przeworskiej w Polsce Środkowej od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu wędrówek ludów*. Poznań.
- Strobin A. 2011. *Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej*. Gdańsk.
- Strzyżewski C., Żurawski Z. 1973. Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku 3 w Dzierżęcinie, pow. Sławno w 1972 r. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 3, 90–101.
- Strzyżewski C. 1975. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Śmiechowie, b. pow. Koszalin na osadzie z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 5, 123–135.
- Szymczyk M. 2011. Wstępna interpretacja funkcji palenisk z osady wielokulturowej w Parnicy, stan. 8, woj. zachodniopomorskie, W: A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne, Garbicz, 5–6 czerwca 2008*. Zielona Góra, 311–327.
- Ślusarska K. 2009. Osadnictwo ludności kultury pomorskiej. W: L. Czerniak (red.), *Łosino 14, gm. Kobylnica, woj. pomorskie (AZP 10-29/31). Ratownicze Badania Archeologiczne na trasie obwodnicy Słupska*. Gdańsk, 28–33.
- Ślusarska K. 2015. Osadnictwo kultury pomorskiej na stanowisku Gdańsk Łostowice, stan. 20, W: M. Fudziński (red.), *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na Pomorzu. Z najnowszych badań i odkryć*. Gdańsk, 41–52.
- Uciechowska-Gawron A. 2007. Analiza porównawcza ceramiki łużyckiej ze stanowisk osadniczych w rejonie dolnej Odry. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*. Gdańsk, 101–107.
- Walkiewicz B. 2000. Osada ludności kultury łużyckiej w Dębczynie, gm. Białogard. *Materiały Zachodniopomorskie* 45 (1999), 165–182.
- Wołagiewicz M.D. 1969. Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Drawsku Pomorskim. *Materiały Zachodniopomorskie* 13 (1967), 105–138
- Wołagiewicz R. 1965. Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Niemicy, pow. Sławno. *Materiały Zachodniopomorskie* 10 (1964), 7–76.
- Wołagiewicz R. 1967. Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Warszawku, pow. Sławno. *Materiały Zachodniopomorskie* 11 (1965), 179–280.
- Wołagiewicz R. 1981. Kultura oksywska. W: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 5: Późny okres lateński i okres wpływów rzymskich*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 156–165.

Grzegorz Durdyń
Dział Archeologii
Muzeum Narodowe w Szczecinie
g.durdyn@muzeum.szczecin.pl

dr hab. Henryk Machajewski, prof. UG
Instytut Archeologii i Etnologii
Uniwersytet Gdański
henmach@amu.edu.pl
orcid: 0000-0001-7213-9915

dr Bartłomiej Rogalski
Dział Archeologii
Muzeum Narodowe w Szczecinie
b.rogalski@muzeum.szczecin.pl
orcid: 0000-0003-4710-9882